

ЮЛ'ЯН ШПОЛ

ОСІННЯ ЛІРИКА КРИМЧАКА

Аю - Даг. Аю - Даг.
Ай, коли-ж то сонце встане.
Ай, коли пужне жужелицею жовтий день.
Ай, коли поверне засмалену шию пахка Мар'яна.
Ай, усе біжать сердиті баранці.
Ай, усе ржуть люті коні на морі.
Ай, усе лящить у горах окатий коваль.
Ай, шкода.
Ай, нудно ....

Х. АЛЧЕВСЬКА

НА СХОДІ СОНЦЯ

О, як воля буя! як розцвівся весь світ!
Скільки сонця, і мрій, і пісень навкруги...
Щезло все, що було... Щезла пільма життя...
— Мов страхіть не було і нічної доби!..
Люди стануть питать: „Чом ти спала раніш?
„Чом давно не світивсь отак гарний твій зір?
„Чом журились пісні в тебе тихі й сумні,
„Чом не слухала ти солов'їв повесні?“...
— Люди, люди! скажу. — Досі я не жила:—
Я мов в клітці орел, — у неволі була!..
Не хотіло мені ясне сонце світить,
Щирих слів не було, щоб мій дух запалить!
А тепер-же мені вже розвіялась тьма,
Вже на сонце і світ я дивлюсь не сама,—
Мої думи найкращі чийсь дух зрозумів,
Хтось кохає весь світ, чує шепіт лісів,
Хтось для поступу й дум крила вже розітнув
І в ясну височінь, мов орел, помайнув...
А я криком своїм, клетком радості дня,
Йому гасло „живи!“ шлю нагору здаля...

ВОЛ. САМІЙЛЕНКО

СПРИТНИЙ ЧЕНЧИК

ЕСПАНСЬКА ЛЕГЕНДА *)

(ТЕМУ ПОЗИЧЕНО)

I

В цю сумну добу невірства,
Що касує всі догмати,
Я вам казочку побожну
Нині хочу розказати.

В вік сухий архипрактичний
Казочок таких не рясно,
То одну таку подати
Чи не буде своєчасно?

Отже слухайте й читайте
Цю доповідь просту й щиру,
Щоб вона в скептичних душах
Розбудила справжню віру.

Щоб і вмерши в вірі правій,
Щастя ви в раю зазнали,

Щоб перед Ягве престолом
Райські слухали цимбали.

Щоб вареники небесні
Та ковбаски повним ротом
Споживали, з груш едемських
Заїдаючи компотом.

Щоб гасило вашу спрагу
Вже не пиво й не горілка,
А вино правдиве з Кани,
Фірми „Дон Хесус і Спілка“.

І щоб вічно вам моргали
На дівчата й молодіці,
А крилаті, невмирущі,
Канонічні янголиці.

II

Наш еспанський край щасливий,
Бо хоч босий він і голий,
То за те свята віра
Не вгасала, тут ніколи.

Інквізиції святої
Не зменшалась тут робота —
Все палили тут невірних
На пошану Сабаота.

І такий гумор невтомний
Не минув без нагороди:
В божій касі мають конто,
Всі побожні народи.

Отже бог якось зібрався
Ввесь інкорпоре на раду
І в півколі сил небесних
Посідали на естраду.

Мойсей пророк, як давній
Батько всіх кодифікацій,
Примостивсь, як писар збоку
Коло столика до праці.

На порядку дня стояло,
Чим еспанцям догодити
За побожність і для того
Відкіля відкрити кредити.

*) Транскрипція імен: Хесус — Ісус, Мігель — Михайло, Сан Педро — Св. Петро,
Хуан — Іван. Ягве — те саме, що Єгова.

Постановлено на раді:
Ввесь цей край монастирями
Вкрити так, щоб тут усі вже
Стали в вірі фахівцями.

А тому що став непевним
Курс небесної валюти,

Всі потрібні кошти з вірних
Постановлено стягнути.

Від тоді-ж то в нас настала
Характерна тут дрібниця,
Що на N людей... монахів
Стало N плюс одиниця.

III

Тож і хутір наш маленький
Не лишивсь без благодаті,
І до нас прийшли монахи,
Всі побожні та пузаті.

Манастир наш Сан Мігеля
Став славетний незабаром
Не одним великим чудом,
Не одним господнім даром.

Скільки тут було в запасі
Талісманів і реліквій:
Тут була вода з Йордану
В череп'яній добрій тикві.

Лік найкращий від трахоми,
По копійці дві краплини;

Був і слоїк тут правдивих
Сліз святої Магдалини.

Був і гудзик шкуратяний
Від штанів пророка Сили,
Був і вуглик з дров сірчаних,
Що Гомору підпалили.

І два кігті Вельзевула,
Що в бою йому відтято...
Словом, пам'яток подібних
Збереглося тут багато.

Та не так тут дивували
Тих реліквій цілі стоси,
Як живий монах на ймення
Дон Хуан із Сарагоси.

IV

Перед образом патрона
Палко так моливсь він богу,
Що в несилі просто падав
Непритомний на підлогу.

І щоб трохи очутитись,
Випивав пляшчину спирту,
Щоб набрати сил на далі,
Поїдав ковбасок скирту.

Впавши-ж знов перед Мігелем,
Молитви шептав новії,
А тоді вже незабаром
Сон спадав йому на вії.

І святий був дуже вдячний
За той культ його портрета:
В сорок літ Хуан наш важив
117 кіло нетто.

Та не тільки тим він славивсь,
Він і чуд творив чимало;

Все жіноцтво з сел окільних
До Хуана поспішало.

І отець Хуан побожний
Мав найбільший заробіток
Від таких жінок неплідних,
Що просили в бога діток.

На добро людської ниви
Зараз він ставав до праці;
Щедро він творив молитву
Й цілий ряд маніпуляцій.

І дивіться бо, в чернечих
Молитвах, яка сила:
За три чверти року жінка
Вже й дитину породила.

А що все те від молитви,
То знаки були нехибні,
Бо родилися тут діти
До Хуана всі подібні.

V

Але й нашому ченцеві
Прикра сталася пригода:
Геть його пропала слава
Ще й небесна нагорода.

Сталась помилка маленька:
В себе він приймав дівчину,
Що собі просила „хлопця“,
Він - же думав, що дитину.

Уявіть - же, що настало
В дев'ять місяців по тому;
Бідна дівчина побита
Геть кудись тікала з дому.

На монахів вийшли хлопці
Всі з навахами й дрючками.

Наш чернець у льох сховався.
Й не вилазив три дні з ями.

Ледве - ледве сам ігумен
Дон Теофіло Грануха
Втишив люд, усе звернувши
На інтригу злого духа.

Дон Хуанові - ж прийшлося
Скуштувати дисциплінки,
А найгірше, що на небі
Про його почули вчинки.

В результаті суд найвищий
І інструкція таємна
До Сан Педро, дуже, дуже
Для Хуана неприємна.

VI

Час минав, життя манахів
Знов наладилося помалу;
Наш чернець давно вже справив
Ту похибку ритуалу.

Знов, як перше, молитвує
Вже без помилки, в спокою,
Знов жінки до його сунуть,
Як давніше, чередою;

На хрестинах він гуляє,
Добре п'є, питець завзятий,
А при чарочці то й пісню
Гарно вміє заспівати.

Знає смак і в добрих стравах,
Добре вміє попоїсти,
А в науку простим людям
І легенду розповісти.

Так і жив він, і збільшався
На вазі і на повазі
І кінця життю такому
Не чекав у кожному разі.

Та чи з вечора ми знаєм,
Що спіткає нас на ранок?
Може нас самих, як курку,
Смерть засмажить на сніданок.

Як на світі все непевне!
Отже й нашого Хуана
Саме в час, коли не ждав він,
Смерть скосила невблагана.

Чи з піяцтва вмер наш ченчик?
Це було - б, по правді, сгильно,
Та історик я правдивий
І брехать мені не вільно.

Тож скажу я дуже просто
Без ніяких теревенів,
Що помер Хуан побожний
Від запалення легенів.

Так він кинув прозаїчно
Всю красу й принади світа,
А прожив між нами тільки
П'ядесят чотирі літа.

VII

Не скінчили ще співати
На Хуановій могилі,
Як він сам геть - геть поплинув
У новім астральнім тілі.

Шлях неблизький аж до раю
В міжпланетному просторі
Він хотів перелетіти,
Поки видно ще на дворі.

Та не встиг туди добігти,
Як і зовсім спочило.
Певно, тіло й не фізичне
Теж собі тяженьке тіло.

Вже в раю давно поснули,
Вже півні співали вдруге,
Як до брами він допхався,
Ввесь аж мокрий од натуги.

Добре спить собі Сан Педро
У своїй порт'єрській будці,
І вві сні він ловить рибку,
Вже карась от-от на вудці;

Але зразу — де-ж він дівся?
Ах, його вхопила шука!..
Скрикнув Педро та й
прокинувся.

Чує — хтось у браму стука.

„І який там біс товчеться,
Що йому вже й дня не
досить?“

І святий рибалка знову
Впав на ліжко сном сповитий,
А чернець лишивсь на дворі,
Та й не знає що робити.

Коли це товста черниця
Приступила теж до брами, —
А померла з'ївши вишень
Десять фунтів з кісточками.

І вона сіпнула двері
Разів зо два, так злегенька.
— Це-ж ми, отче, так спізнились.
Ах ти-ж, матінко, рідненька!

Певно брами вже до ранку
Не захочуть відімкнути,
А я так заснути хочу,
Та на дворі де-ж заснути?

„Не відчинять, — каже ченчик, —
Але я вам, чесна мати,

— Відчинить мерщій, благаю, —
За дверима голос просить.

„Хто такий?“

— Чернець побожний
З Сан Мігелевого дому,
Що ввесь вік молився богу
Та патронові святому.

Дон Хуан мені наймення.
Я прийшов...

„Ах ти-ж свинота!
Ти прийшов, а я ще мушу
Відчинять тобі ворота?“

„Дон Хуан, що через його
Вже плетуть такі дурниці,
Що чернець не вміє дівки
Відрізнити від молодиці!“

„В мене копія декрета
Не пускать тебе до раю.
Марш до пекла, бо як вийду,
То ще боки полатаю“.

VIII

Хочу щиро послужити
І в пригоді можу стати“.

Перед тим, як він зустрінувся
Із черницею тією;
Він молився до Мігеля,
Щоб послав йому ідею.

І святий йому порадив,
Як дістатися до раю,
Нагадав про існування
Новомоднього звичаю,

Що вояк хрещений кожний,
Якщо він поліг у бої,
Без перепустки до раю
Йде з майном і в повній зброї,

Тільки мусить зголоситись
І назвать свою частину,
І його святий Дон Педро
В рай пускає ту-ж хвилину.

IX

І Хуан наш догадався,
Як пройти через рогачки,

Та й говорить до черниці:
— А ставайте, пані, рачки.

Засоромилась черниця:
„Як це рачки? що це значить?
— Та нічого, — він їй каже, —
Я вас мушу окульбачить.

Ви не бійтесь, небезпеки
Тут немає вашій цноті;
Зараз тут пускають тільки
Тих, хто служить у кінноті.

Отже, хочете, щоб двері
Нам одразу відчинили?
То для спільної вигоди
Будьте ви замість кобили.

Я - ж кіннотчик буду бравий.
Зараз викличем порт'єра

Та й побачим, чи посміє
Не впустити нас тепера.

Тільки прошу задубити
Аж на голову спідницю,
Щоб не міг пізнати з тварі
В вас не шкапу, а черницю.

Та вихайте більше задом,
Ржіть, підскакуйте тим часом,
І старайтесь повертатись
До порт'єри заднім фасом...

Ну, гаразд, рушаймо з богом
У щасливу годину...
Тільки хекнула черниця,
Як скакнув він їй на спину.

X

„Що за чорт товчється знову?
Не дадуть мені й заснути.
От так служба, що немає
Відпочинку ні минути!

„Озивайсь, який там дідько?“
Так кричить Сан Педро з брами
І віконце прочиняє
Неслухняними руками.

— Я гусарин Дон Наварро;
Здобуваючи Мароко,
Я поліг учора в бої,
Відчиняй, мерщій, мороко!

„А, гусарин, — дуже мило,
Раді ми такій людині“, —
І ворота відчиняє
На обидві половині.

Ой, сміху на небі буде,
Як побачуть янголиці,
Що чернець такий пузатий
Іде верхи на черниці.

А Хуанова кобилка,
Наче справді норовиста,
Так брикає, що здається
Скине геть кавалериста.

Дон Хуан її гарячий
Норов здержує неначе;
Промайнув він повз Сан Педро
І вздовж улиці вже скаче.

Їм Сан Педро вслід дивився,
Та від дива став він слупом:
Проти місяця світила
Та черниця голим крупом.

І поплямкав він губами,
Та й промовив: „боже милий,
І чого то тільки люди
Для війни не натворили!

Бомби, гази та всілякі
Вибухові матеріяли, —
То - ж не диво, що й кобилиці
Хвіст геть чисто відірвали“.

Міжнародня кооперація.

(З НАГОДИ МІЖНАРОДНЬОГО ДНЯ КООПЕРАЦІЇ)

І. ПЕРЕДІСТОРИЧНА ДОБА

Історики кооперації вважають за початок міжнароднього кооперативного руху Овеновську „Асоціацію всіх клас всіх націй“ (Association of all Clanes of all Nations), засновану 1835 р., що мала своїм завданням „повну зміну в характері й відносинах людськості“, для чого треба було, на її думку, перевести у всьому світі „релігію милосерця“, яка має бути звязана з добре обміркованою, справедливою та природною системою загального володіння. Далі Асоціація мала завдання утворити такі організації, що могли - б як - найкраще продукувати та розподіляти різні добра й т. д. Отже, як бачимо, ця Асоціація була одним з засобів Овена переробити людськість, утворити новий моральний світ і т. и. Асоціація вважала, що не можна порушувати право тодішньої власності й усі надії покладала на мирну виховничу роботу. Досягнути своєї мети Асоціація вважала за можливе утворивши: 1) центральне кооперативне товариство з відділами по всіх частинах всесвіту; 2) певну громадську думку, що сприяла - б повній зміні в характері та взаєминах (засоби: збори, лекції, місіонери, агітаційна література); 3) взаємний вимін продуктів на справедливих підставах, уникаючи особистої конкуренції; 4) товариства солідарних інтересів.

Міжнародній кооперативний рух остільки - ж можна починати від Овена, оскільки ми починаємо від його кооперацію взагалі. Але, як відомо, кооперація (в розумінні господарчих організацій, що поєднують споживачів або дрібних продуцентів за метою боротьби з експлоатацією з боку торговельного капіталу) — ця кооперація складала лише частину тієї системи „нового морального світу“, що її мріяв утворити Овен. Для його кооперація була не крамниця, але форма співробітництва, що охоплює всі боки життя людини (і насамперед — продукційну її діяльність), викохуючи нову людину. Ми знаємо, що він негативно поставився до тих перших кооперативів, які він бачив як раз підчас заснування згаданої Асоціації, прикро протестуючи проти того, ніби ці споживчі товариства мають щось спільне з соціальною системою, яку Овен має на увазі, або утворюють складову частину закладів нового морального світу¹⁾

За початок міжнароднього кооперативного руху можна хіба вважати національний Конгрес британських кооперативів 1869 року;

¹⁾ Н. А. Зассен „Развитие теории кооперации“. Вид. „Союз“, Х., 1920, стр. 44

до організаційного комітету цього Конгресу було закликано біля 20 чужоземців, які, проте, участі в Конгресі не брали. Мюллер, перший історик Альянсу (міжнародної кооперативної спілки), гадає, що їх було закликано до комітету з думкою встановити, що на Конгресі мова буде йти не тільки про національні, але й про міжнародні справи та взаємини.

Думка про встановлення міжнародного зв'язку між кооперацією окремих країн живе в тодішній англійській кооперативній пресі, що иноді подає відомості про чужоземну кооперацію. 1884 року це питання ставиться вже цілком ясно, комітетові Кооперативної Спілки дається завдання зібрати потрібні матеріали й розробити питання. Але тільки р. 1895 засновується Міжнародною Кооперативною Спілкою (Альянс).

II. МЕТА КООПЕРАТИВНОГО АЛЬЯНСУ

Яку мету переслідували фундатори Альянсу?

Треба зазначити, що з самого початку справа мала досить ясний і певний вигляд.

Року 1886 на британському кооперативному Конгресі виступив представник французької кооперації Де-Буав, що ясно накреслив завдання майбутнього (тоді ще в проекті) міжнародного єднання кооперації.

XIX століття — це час розцвіту капіталізму, якому вже тісно в межах окремої держави. Державні межі сковують його зріст і він вимагає знищення їх. Утворюється ціла низка міжнародних поєднань, що ставлять своєю метою полегшення міжнародних зносин.

Зріст капіталізму спричинився й до зросту робітничого руху. Виходить „Комуністичний маніфест“, що в яскравих фарбах малює становище робітника, накреслює шляхи його визволення. „Привид ходить по Європі...“ Низка революцій, повстань, нарешті утворення в Лондоні міжнародного товариства робітників, метою якого є об'єднати в міжнародному масштабі зусилля робітництва в його боротьбі з капіталом. Статут цього товариства зазначав, що визволення робітників не є місцеве або національне завдання, але навпаки, стосується інтересів усіх цивілізованих націй і може бути досягнуто тільки взаємодопомогою.

„Комуністи, — читаємо в комуністичному маніфесті, — вважають зайвим ховати свої погляди й думки. Вони одверто зазначають, що їхньої мети можна досягти лише — гвалтовно поваливши сучасний громадський лад.

Нехай пануючі класи здригуються перед комуністичною революцією. Пролетарі можуть стратити в ній тільки свої кайдани. Але придбають вони увесь світ“.

Зрозуміло, що умірковані елементи тогочасного суспільства шукали різних засобів, що їх можна було-б протиставити комуністичній революції. Атмосфера була напружена, як перед громовицею, лиховісні блискавиці спалахували то тут, то там на обрії.

Кооперація здавалась за такий засіб. Вона - ж, якщо ми звернемося до її винаходців, нічого не каже про активну боротьбу. Навпаки, вона ухиляється від неї. Не кажучи вже про Овена, Фур'є й інших, що вірили в гармонію інтересів і мріяли шляхом мирної роботи

уникнути злочинства капіталістичного ладу; не кажучи про В. Кінга, що, звертаючись до робітництва, в той-же час покладав всі надії на мораль і релігію, — навіть справедливий рочдельський піонер чекали на щось від церкви, уникали вести розмови на політичні теми, а їх духовна їжа справила надзвичайно приємне враження на такого „запеклого“ буржуа, як Губер (німецький професор), що обслідував Рочдельське товариство.

Отже не дивно, що думка, яка стала за провідну (на якийсь час) думку міжнародного кооперативного руху, була одверто реакційна.

На згаданому Конгресі — згаданий де-Буав висловлювався так:

„Зверніть серйозну увагу на вибухи зненависти, що по всіх частинах світу захоплює робітників проти роботодавців. Цю зненависть роздувають іноді проводар єдиний мотив їх — та-ж сама зненависть, єдина мета — руйнація всього того, що є, при чому вони сподіваються, що з руїн виникне щось нове. Придивіться, як вони подвоюють свої зусилля, щоб пошкодити всім добрим намірам — вони не хочуть і чути про улагодження конфліктів на користь обох сторін. Придивіться так само, як нерозумно й уперто противляться працедавці. Після низки років підйому промисловості вони на кілька місяців зачинають свої майстерні й звільняють робітників. Нерозуміння з одного боку, егоїзм — з другого.

Чи можемо ми байдуже дивитись на те, як сила пристрастей захоплює наших братів робітників? І чи не повинні ми сказати їм, що заходи, що вони їх вживають, тільки віддаляють від мети, тоді як мирні засоби наближають до неї? З другого боку, хіба не є наш обов'язок спонукувати роботодавців попускати, надавати робітникам справедливої участі в прибутках?

Ми не сподіваємося на негативне запровадження золотого віку миру між капіталом і працею. Але в цій галузі кооператори повинні пропонувати своє посередництво. Неодмінність його відчувається все дужче; воно є найкращий засіб здійснити соціальний мир“.

„Як практичний засіб я пропоную утворити в Манчестері на три роки керівничий Комітет Міжнародної Кооперації. Цей орган мусить увійти в зносини з усіма; кооперативними центральними установами в Європі, Австралії й Америці, щоби примусити їх дотримуватись головних принципів кооперації й особливо до втручання в усі сутички між капіталом та працею“.

„Так утворимо ми видатний маяк на такій височині, що його бачитиме весь світ; він освітить темряву соціального життя й покаже шлях тим, що згубили його; він допоможе врятувати тих, що перенесли корабельну катастрофу, і дасть змогу почуття саможертви виявити на справі і, нарешті, міццю свого світла він приведе людей до приплаву, де, об'єднані братерською любов'ю, вони знайдуть свободу та справедливості так само, як і соціальний та міжнародний мир.“

Ці мотиви повторюються й далі. На Ліонському Конгресі (того-ж року) Ш. Жид говорив:

„Побажаємо, щоб Ліонський Конгрес утворив спілку міжнародню. Інтернаціонал! Не нове це слово, не нова й справа. — і соціалісти всіх відтінків можуть сказати, що вони здійснили його раніше за нас. Коли Маркс вирішив здійснити солідарність прагнень робітників усього світу, це й справді була геніальна думка. Але ми можемо прийняти спадщину після його лише з *beneficium inventarii*¹⁾.

Наш Інтернаціонал не має за мету замінити зненависть національну — класовою зненавистю, і війну з зовнішніми ворогами — війною горожанською. І перш за все він не має на увазі знищення батьківщини. Відмовлення від ідеї батьківщини було оснiвна думка Інтернаціоналу Карла Маркса, і ще й досі ми чуємо від тих, на кого вплинули його ідеї, що у робітників неї й не повинно бути батьківщини. Але тоді-ж кому мусить належати батьківщина? Чи вона мусить залишитись у спадщину буржуазії? Їй без кінця докоряють за те, що вона заволоділа всіма багатствами цього світу і от їй ще лишають монополію на ті безцінні добра, що їх обіймає слово „батьківщина“²⁾.

1) Г. Мюллер „Международное кооперативное движение“, ЦС, 1920, стор. 18 — 19.

2) Ibidem. стор. 21.

Ні, Ш. Жид не хотів позбавити робітника такого безцінного добра, як кайдани, що в них закувала його ріднесенька буржуазія.

Звідси яскраво видно, з якою метою Альянс засновувався, які завдання ставили перед ним фундатори: боротьба з революцією, що невпинно наближалася; обдурювання робітників шляхом „надання робітникам права справедливої участі в прибутках“.

Спроба розв'язати суперечність капіталістичного способу продукції відігравала значну роль в житті Альянсу. Один з ініціаторів Альянсу Вансітарт-Ніль був прихильник продукційних товариств. Виробництво він ставив вище за вимін. Саме в виробництві найбільш яскраво виявлено негативні боки капіталістичного способу виробництва. Нічим не обмежений робочий день, безкрай визиск дитячої праці й т. ін. — з одного боку, і зріст багатства — з другого — це не могло не вплинути на спостерігачів тогочасного життя. Не дивно, що й Маркс, і Ласаль, й інші революціонери й громадські реформатори найбільшу увагу звертають саме на продукційну кооперацію. Тут тільки, гадають вони, може бути розв'язано соціальні суперечності. Продукційне товариство, казав Маркс, є перший пролом в капіталістичній системі виробництва, бо тут справді знищується додаткову вартість. Проте не заснування цих товариств, але політична організація робітничої класи, політична боротьба за владу мусила розв'язати соціальне питання.

Не так думали Вансітарт-Ніль й його товариші. Оснiвний принцип кооперації, на їхню думку, було — участь робітника в прибутках, капіталі й керуванні підприємством. Але одне діло, коли підприємство належить робітникам, і друге — коли воно належить підприємцеві, що якусь частину своїх прибутків віддає робітникам (в формі участі їх в прибутках) й утворює обстановку, що робітники беруть ніби-то участь і в керуванні підприємством, яке, таким чином, належить капіталістові й робітникам на праві співволодіння.

На Конгресі британської кооперації (1887 р.) Вансітарт-Ніль, Холіок й інші внесли резолюцію, в першому пункті якої було зазначено:

„Розвиток кооперативного виробництва вимагає встановлення єдності між робітником, капіталістом й споживачем на справедливих підставах“.

Отже — знов гармонія інтересів, „справедливий“ розподіл прибутків між підприємцем, який визискує, і робітником, якого визискують. Наслідок такого ухилу було те, що деякий час за членів Альянсу, коли його було засновано, були (і брали участь у Конгресах) навіть підприємці, що переводили у себе участь робітників у прибутках.

Прихильники Вансітарта-Ніля намагалися, щоб цей принцип було навіть зазначено в статуті Альянсу. На Конгресі Альянсу в Манчестері (1902 р.) прихильники системи коопартнер-шипа вирішили дати бій сторонцям споживчої кооперації. Було влаштовано спеціальне засідання, на якому це питання треба було обговорити до конгресу. Але на цьому зібранні його було поховано. „Споживачі“ прикро виступили проти них, а французький кооператор Гелієс навіть висловився в тому розумінні, що участь робітництва в прибутках, яку В.-Ніль, Холіок й інші хотіли ввести в підприємствах,

що належали споживчій кооперації, є ніщо інше, як тільки хитрощі капіталістів. Мета її — присипляння робітників та послаблення їхньої професійної організації.

Перемогла споживча кооперація. Прихильники продукційної кооперації та принципу коопартнер-шипа відступили. Було визнано тим самим, що споживча кооперація є осівна галузь кооперації, що будує своє виробництво, яке мусить стати за вінець усієї кооперативної системи.

III. НЕВТРАЛІТЕТ

Попередні розділи малоють нам настрої ініціаторів і фундаторів міжнароднього поєднання кооперації. Як ми бачили — за мету заснувати Альянс було протиставлення якоїсь соціальної сили (її було відшукано в кооперації) тому політичному рухові серед пролетаріату, що особливо поширився протягом кінця XVIII — й далі — у XIX в'ці й оформився в міжнародньому товаристві робітників (І Інтернаціонал). І до цього часу ця боротьба з революційними настроями серед робітництва, спроба відтягти його від політичної боротьби й обдурити казками про можливість мирно перебудувати життя й знищити капіталістичний лад, заснувавши кооперативи та поширюючи кооперативну роботу, — є осівний момент в роботі й настроях Альянсу.

Це має свій вислів в теорії політичного й класового неутралітету. Гегемонія споживчої кооперації дає можливість висунути ще один доказ: якщо люди поділяються на класи, що ворогують між собою, в галузі виробництва, то в галузі споживання — ворогів немає, бо споживання — загально-людська реча.

В цілому проголощується теорія неутралітету політичного й класового. На Паризькому Конгресі (1896 р.) це твердження було внесено в статут Альянсу в такій формулювці:

„§ 7. Спілка не береться ані до політики, ані до релігії: вона дивиться на кооперацію, як на неутральний ґрунт, на якому можуть сходитися й спільно працювати мужчини й жінчини найрізноманітніших політичних поглядів та релігійних вірувань.

Неутралітету, що є основа єдності кооперації, треба дотримуватись на всіх зборах та у всіх виданнях і органах Союзу“.

Нема чого багато казати про те, що не було невдала димова завіса, під захистом якої вожді Альянсу (почасти може й несвідомо) проводили політику співробітництва з буржуазією; отже підтримували її в боротьбі з пролетаріатом, що боровся за своє визволення.

Д-р Реннер, проводир австрійської кооперації, завзятий прихильник неутралітету кооперації, писав кілька років назад (вже після європейської війни), що

„до цього часу неутралітет визначав участь буржуазних елементів в пролетарському кооперативному рухові“.

Теж саме маємо й тепер. Всі постанови Альянсу про його неутралітет, про неутручання його в політичні справи були не більше, як нікчемні балачки. Ганс Мюллер, швайцарський кооператор, що був один час за Секретаря Альянсу, формулює завдання Альянсу так:

„Кооперативний Інтернаціонал мусив подолати революційно-соціалістичний“.

Це було цілком свідоме завдання, що час від часу висловлювалося на Конгресах. На Будапештському Конгресі (1904 р.) Г. Мюллером було зроблено досить неспілку спробу встановити спорідненість кооперативного й соціалістичного рухів й остаточну мету кооперації — перебудувати суспільство в соціалістичному напрямку. На це йому відповів представник німецької кооперації д-р Крюгер, кажучи:

„споживче товариство для нас не є засіб для реформи й перебудовання сучасного господарчого ладу. Сучасна кооперація і без того має багато ворогів, отже немає потреби збільшувати їх лави мрійниками, що поділяють ідеї Мюллера. Я не хочу, щоб приватну торгівлю було визнано за перешкоду для нашої організації. Ми хочемо, щоб кооперація зайняла своє місце посеред торговельних кол“.

Другий представник німецької кооперації В. Клінгенбіль, підтримуючи д-ра Крюгера, висловився, що кооперація, яку він репрезентує, здійснює основи солідарності в душі християнської любови й не має ніякого наміру знищувати дрібних крамарів.

На думку Г. Мюллера „кооперація вводить нас вже в царство волі; тут нема ніякого визиску, ніякого гніту; тут ми всі брати й тільки люди“.

Проте в кооперації Бельгії, Італії, Франції й т. ин. виникали весь час протести проти цього неутралітету й вимоги до кооперації, щоб вона підтримувала робітничий рух, політичні партії, утворені пролетаріатом. Спілка політичних партій з кооперацією в Бельгії, заснування Соціалістичних кооперативів в Італії й Франції не могло не найти свій особливий відбиток й на міжнародних конгресах. Вперше ці дві течії (фальшивого неутралітету й досить вже свідомого класового оцінювання кооперації) сталися на Конгресі в Кремоні (1907 р.).

Італійські кооператори внесли пропозицію, щоб кооперація брала участь у класовій боротьбі. Але Конгрес не погодився через те, що це суперечило-б принципів політичного неутралітету, що його закріплено в статуті.

1910 року відбувався 8 міжнародний соціалістичний Конгрес в Копенгагені. Цей Конгрес цікавий тим, що він вперше обговорював кооперативне питання, а по-друге — в йому брав участь т. Ленін, який висловив відношення до кооперації з боку революційних с.-д. В своїй резолюції Соц. Конгрес, відзначаючи позитивні боки кооперації, зазначає ¹⁾:

„Маючи на увазі, що кооперація сама собою безсила досягти мету, яку переслідує соціалізм, а саме — завойовання політичної влади з метою усупільнення знаряддів виробництва й виміну.“

Конгрес, застерігаючи робітників про тих, що проповідують самостійне значіння кооперації в справі підготовки соціалістичного суспільства, звідомляє, що робітничий клас надто зацікавлений використати в своїй класовій боротьбі зброю кооперативної організації.

Конгрес запрошує тому всіх соціалістів і всіх членів професійних спілок як-найактивніше взяти участь в кооперативному русі щоб розвинути в них соціалістичний дух, стати на перешкоді тому, щоб кооперативи із знаряддя організації й виховання робітничої класи перетворилися в засіб знесилити дух соціалістичної солідарності й дисципліни“.

¹⁾ В. И. Ленин. „О кооперации“, Статті и речи, под ред. Н. Л. Мещерякова“, ТИЗ, 1924, стр. 142 — 143.

Угодовці Альянсу не могли пройти спокійно проти цього визнання. І тодішній Голова його, Максвель, у вступному слові, на черговому Конгресі Альянсу, в Гамбурзі, що відбувався через кілька днів після VIII соц. Конгресу, зазначив, що „Міжнародня Кооперативна Спілка не бажає порушувати ані релігійних, ані політичних поглядів“.

Генеральний Секретар Альянсу Г. Мюллер підтримав Голову, сказавши, що

„всі класи складаються зі споживачів, інтереси споживачів справді можна назвати загальними, всеосяжними інтересами всіх членів суспільства. Инакше кажучи, як споживачі — всі класи й навіть всі народи солідарні; як споживачі — люди не знають суперечностей у своїх інтересах, а тому нема ніяких підстав точити один проти одного класову боротьбу, війну або конкурувати один з одним. Інтереси споживача є висока царина, в якій всі соціальні й національні суперечності повинні зникнути“.

Цього не витримали навіть деякі кооператори, один з яких (т. Пеус) між иншим казав в своїй промові, що він не може

„зрозуміти, як в нашому світі реальностей можна не бачити суперечностей між споживачем і продуцентом. В резолюції, яку щойно ухвалив міжнародній конгрес соціалістів, зазначено, що робітнича класа, мусить використати споживчі товариства, як одне із важливих знарядь у класовій боротьбі“...

„Адже й класова боротьба кінець-кінцем прагне такого стану суспільства, де ця боротьба стане зайва. Але тепер ми живемо в суспільстві класової боротьби. І ми — я кажу це цілком одверто — провадимо класову боротьбу, оборончу класову боротьбу проти тих, хто не хоче визнати, що інтереси праці й інтереси суспільства ототожнюються в боротьбі проти тих, хто віддає суспільство на капіталістичний визиск, хто прагне зберегти спосіб виробництва, який побудовано на цій капіталістичній експлоатації. Капіталісти перші розпочали цю класову боротьбу й не на словах, а на справі. Проти них, проти капіталістів, що провадять класову боротьбу, ми, з свого боку, захищаємось так само класовою боротьбою“...

„Не можна вести боротьбу проти панування й зажерливості капіталістичної класи солодкими християнськими фразами; ми можемо боротися проти тих, хто нас поневолює та висизкує, лише енергійними та справжніми засобами. Тому я ще раз повторюю: до того часу, поки існуватиме капіталізм, поки існуватимуть такі елементи, що побажають зберегти капіталістичний, побудований на зиску, спосіб виробництва, — буде так само існувати й класова споживча кооперація“.

Президія негайно припинила дебати й Конгрес знову ухвалив резолюцію про неутралітет Альянсу та самостійність кооперативного руху.

Звичайно, що ті елементи в кооперації, що або як Г. Пеус, не вважаючи на уміркованість своїх поглядів, сміливо дивляться в очі правді, або, як соціалісти, визнають, що вся історія людства є історія класової боротьби, — завжди протестували проти цього обдурювання широких мас кооперованого пролетаріату.

Особливого значіння ця боротьба за класову кооперацію, боротьба проти однобокого неутралітету, набула після імперіалістичної війни в зв'язку з розвитком революційних настроїв серед пролетаріату Заходу.

Взагалі війна революціонізувала кооперовані маси, що наочно побачили всю фальш маніфестів та декларацій своїх проводирів. Протести проти війни на Конгресі в Глазго (1913 р.), — де Альбер Тома говорив:

„Немає сумніву в тому, що, якщо безглуздя окремих осіб коли-небудь доведе світ до війни, наш рух матиме силу з успіхом стати на перешкоді. Немає сумніву, що кооперативний рух, при всіх обставинах, буде досить великий та міцний, щоби

уникнути найбезсоромнішого співробітництва з тими урядами й тим капіталізмом, що їм загрожувала кооперація бойкотом та знищенням¹.

І ми бачимо, як починають лунати голоси про те, що кооперація в особі Альянсу не може похвалитися своїм неутралітетом. Навіть сам Виконком ЦК Альянсу почував, що кооперація, яку він репрезентує, не стоїть на належній височині й запитав центральні організації, що вони зробили для того, щоб коли не усунути війну, то принаймні для того, щоб наблизити її кінець. Але що могли вони сказати? Коли в квітні 1920 р. на засіданні ЦК Альянсу було ухвалено резолюцію, яка „осуджувала поведінку німецької кооперації“, але нічого не зробила для того, щоб стати на перешкоді початку військових подій², — дехто з делегатів указали на те, що всі кооперативні організації винні не менш за німецьку. Навпаки — кооперація дала буржуазним урядам організаторів війни до побідного кінця — А. Тома (Франція), Клайне (Англія), А. Мюллер (Німеччина), Вандервельде (Бельгія), Д-р Реннер (Австрія) — брали участь в урядах і організовували війну.

„Сотні тисяч кооперативів допомагали урядам в їхній згубній політиці, допомагали грабувати широкі маси шляхом підписки на військові позики, а вся кооперативна преса, Зібрання Кооперативів то-що — перетворилися в органи пропагувати імперіалістичну війну¹).

Питання про неутралітет стояло й на останньому (XI) Конгресі в Генті, де було внесено резолюцію про те, що Альянс має зберегти свій неутралітет. Представники Чехо-Словацької й Радянської кооперації протестували, але Конгрес додержувався своєї думки, що політичний і релігійний неутралітет є основа існування МКС (Альянсу).

IV. КООПЕРАТИВНА СЕКЦІЯ КОМІНТЕРНУ

Кооперація охоплює найвідсталіші шари робітництва. Тому серед них панує дрібно-буржуазна, угодницька ідеологія II Інтернаціоналу. Розвиток соціальної революції, що почалася в Жовтні 1917 року, становить певні вимоги до характеру й обсягу революційного робітничого руху. Революційний пролетаріат повинен опанувати й кооперацією, втягуючи до своїх лав ті шари робітництва, що не усвідомили ще своїх інтересів і покійно йдуть за своїми жовтими проводирями.

Передреволюційна кооперація не ставила перед собою революційних завдань, обмежуючись туманними фразами про соціалізм і проголошуючи в той же час лозунг політичного неутралітету, під захистом якого, як ми бачили, провадилась боротьба з революційними тенденціями пролетаріату. „Кооперація стала, пише тов. Мещеряков, найнадійніша фортеця соціал-зрадництва²).

¹) Ежегодник Кооп. Секции Коминтерна, в. I, стор. 31.

²) Про Кооперативну Секцію Комінтерну див. „Новые пути коммунизма“ (звіт про I конференцію комуністів-кооператорів) ГИЗ, 1923, стр. 250. і „На кооперативном фронте“ (звіт про II конференцію) вид. К.С. ЦКК, 1924, стр. 208, а також Бюлетень Секції (вийшло 13 чисел).

Думка про завойовання кооперації, утворивши в ній революційні організації, виникла серед російських кооператорів ще 1921 року. Тоді-ж було переведено підготовчу роботу, до якої втягнуто й закордонних кооператорів, а 4-го липня 1921 р. т. Мещеряков, з доручення організаційної групи, зробив доповідь на III Конгресі Комінтерну, що ухвалив пропоновані тези, а саме:

1. В добу пролетарської революції перед революційною кооперацією повстають два завдання: а) допомогти трудящим в їхній революційній боротьбі за завойовання політичної влади, б) там, де цю владу вже захоплено, допомогти їм в справі соціалістичного будівництва.

2. Колишня кооперація прагнула й прагне утриматись від революційної боротьби й скерувати свою роботу в річище реформізму. Вона проповідує думку про поступове „вростання в соціалізм“ без здійснення диктатури пролетаріату.

Вона проповідує політичний нейтралітет кооперації, але справді провадить під цим прапором політику імперіалістичної буржуазії, підкорюючи її цілям сили кооперації.

Її інтернаціоналізм обмежується словами. Справді-ж вона замінює міжнародню солідарність трудящих співробітництвом робітничої класи з буржуазією своєї країни.

Вся ця політика старої кооперації не допомагає розвитку революції, але навпаки, затримує її, не допомагає, але шкодить пролетаріатові в його боротьбі.

3. Різноманітні форми й гатунки кооперації не можуть служити в однаковій мірі революційним цілям пролетаріату. Найбільш придатна до цього споживча кооперація. Але в її середовищі є багато кооперативів, що поєднують буржуазні елементи. Такі кооперативи ніколи не встануть на бік пролетаріату в його революційній боротьбі. До цього придатна лише робітнича кооперація у місті й на селі.

4. Тому завдання комуністів в кооперативному рухові поруч з пропагандою своїх думок є утворення в кожній країні осередку робітничої революційної кооперації (в межах Товариства Гуртових Закупів). Завдання цих осередків буде розроблення принципів і тактики революційної кооперації та керівництво її діяльністю.

По всіх кооперативах кооператори-комуністи повинні утворити, відповідно політичних умов, або відкрити таємні осередки, завдання яких є досягнення керівничого стану в кооперативах.

5. Практичні завдання, що стоять тепер перед революційною кооперацією Заходу, буде виявлено в повній мірі в процесі праці. Але й тепер можна накреслити деякі з них:

а) Усна та листовна агітація й пропаганда комуністичних думок. Боротьба за звільнення кооперації від керівництва та впливу буржуазії та угодовців.

б) Зближення кооперації з комуністичними партіями та з революційними професійними Спілками. Безпосередня та посередня участь кооперативів в політичній боротьбі шляхом участі в демонстраціях та політичних кампаніях пролетаріату. Матеріальна підтримка комуністичних партій та їхніх друкованих органів; матеріальна підтримка страйкарів і робітників, що підлягли локавтові й т. ин.

в) Боротьба проти імперіалістичної політики буржуазії, зокрема — боротьба проти інтервенції в справі Радянської Росії та інших країн.

г) Утворення не тільки ідейних та організаційних, але й ділових зв'язків між робітничими кооперативами різних країн.

г) Боротьба за найкорше встановлення торговельних договорів та зносин з Радянською Росією та з іншими радянськими республіками.

д) Можливо найширша участь в крамовиміні з цими республіками.

е) Участь в експлуатації природних багатств Радянської Країни, для цього кооперативи одержують концесії.

6. Завдання кооперації після перемоги пролетарської революції можуть розгорнутися тільки в той час. Але вже на підставі досвіду Радянської Росії можна накреслити деякі найхарактерніші риси її роботи:

а) Споживча кооперація повинна буде взяти на себе тоді всю справу розподіляти продукти за планами та завданнями пролетарської влади. Це доведе кооперацію до розцвіту, якого ми ще не бачили.

б) Кооперація повинна стати за організацію, що зв'язує розпорошені господарства дрібних продуцентів (селян та ремісників) з центральними господарчими

органами пролетарської держави. Ці останні через посередництво кооперації будуть скеровувати роботу дрібних розпорощених господарств за загальним планом. Зокрема споживча кооперація стане за орган, що збиратиме харч та сировину від дрібних продуцентів для передачі споживачам та державі.

в) Крім того, продукційна кооперація може поєднувати дрібних продуцентів в спільних майстернях або в спільних великих господарствах, і це дозволить використати машинну працю та науково-технічні засоби праці. Це підведе під дрібне виробництво технічну базу, що дасть можливість будувати на йому соціалістичне виробництво, а також вестиме до знищення в дрібних виробників індивідуалістичної психіки, замість якої розвинеться психіка колективістична.

Беручи на увагу величезну роль, що її повинна відіграти кооперація в добу пролетарської революції, III Конгрес Комуністичного Інтернаціоналу нагадує комуністичним партіям, групам та організаціям, що вони повинні продовжувати енергійну роботу в справі пропагувати ідеї революційної кооперації та в справі утворити по кооперативах осередки революційних кооператорів.

Конгрес доручає Виконкому Комуністичного Інтернаціоналу організувати Кооперативну Секцію, що повинна буде розвивати всі перелічені завдання й крім того, ця секція повинна скликати зібрання, конференції та З'їзди для здійснення революційних завдань кооперації в міжнародньому масштабі¹.

Ми дозволили собі навести тези, що їх ухвалив III Конгрес Комінтерну, бо вони стали за вихідний момент в справі опанувати кооперацію революційним пролетаріатом, вони вперше зафіксували значіння та роль кооперації в добу пролетарської революції та на другий день після неї, і до цього часу мають значіння, як принципові постанови.

Перша Конференція, що відбулася 1—6 листопаду 1923 року, складалася з представників 17 країн Європи. Було заслухано звіти про діяльність Коопер. Секції Комінтерну, про стан кооперації по окремих країнах й обговорено питання про —

а) комунізм та кооперацію,

б) тактику комуністів в кооперативному рухові і

в) організаційний план роботи комуністів в кооперації.

Доклади про стан кооперації по окремих країнах свідчили, що кооперація всюди переживає кризу, яка сталася в наслідок війни, яка порушила економічну рівновагу, зруйнувала грошову систему й спричинилася до зросту жорстокого наступу капіталу¹). Кооперація, користуючись старими методами роботи, не може допомогти робітникам. Кооперація, що її виховували буржуазні попихачі, збанкрутувала. Звідси — утворення ґрунту для розвитку революційних настроїв та ідей в кооперації.

Але комуністичні партії Заходу на жаль відповідно не поставились до кооперації. В умовах жорстокої класової боротьби, організованого наступу фашистів, що використали методи революційної боротьби та мали підтримку з боку широких кол дрібної буржуазії, яка була перелякана громом соціальної революції, передові шари пролетаріату (отже комуністичні партії Заходу) не бачили в кооперації засобу революційної боротьби навіть тоді, коли фашизм руйнував її огнем і мечем. Тов. Мещеряков так характеризує стосунки компартій Заходу й кооперації (На IV Конгресі Комінтерну):

¹) Доклад т. Мещерякова на IV Конгресі Комінтерну 25. XI. 22 р. („Новые пути коммунизма“, ГИЗ, 1923 г., де уміщено й резолюції Комінтерну та Профінтерну з приводу кооперації).

„Комуністичні партії Західньої Європи звертали дуже незначну увагу на кооперативний рух та роботу комуністів в цій царині. Партійні часописи важко й неохоче давали місце для цих питань. По багатьох країнах і досі не виконано постанову III Конгресу Комінтерну про заснування осередків комуністів-кооператорів. Партії не відряджують товаришів для комуністичної кооперації й не спробують керування цією роботою взяти до своїх рук. Вони не дбають про те, щоб притягнути кооперацію до тих політичних та економічних бойових кампаній, що вони влаштовують. Особливо гіркі скарги йдуть з Франції, де комітет комуністів кооператорів „не має жадних офіційних зв'язків з комуністичною партією, але прагне підтримувати з нею дружні взаємини“.

Найкраще в той час справа стояла в Болгарії, де майже всю кооперацію опанувала компартія. Конференція заслухала доклад т. Орманова, з якого було видно, що болгарські комуністи виявили значну енергію, утворивши кооперативи, провадивши широку політичну й культурну роботу. Тоді відбувалися тільки перші ще наступи болгарської реакції, коли можна було ще провадити політичну та організаційну роботу. Зруйнований катом Цанковим кооператив „Освобождение“, що відіграв значну роль в політичному житті болгарського пролетаріату, ставив собі завдання

„організувати фінансові сили робітничої класи та незаможних мас, щоби допомогти їм витримати спекуляцію речами першого вжитку, спекуляцію, якої ще не бачила історія Болгарії: утворити здоровий та гнучкий розподільчий апарат, що на основі набутого досвіду, спромігся-б узяти на себе, другий день після соціальної революції, турботи за харч, розподіл та вимін в майбутньому“ (доповідь на конференції тов. Орманова).

Так само проваджено роботу в Німеччині, де комуністи заснували свої осередки по багатьох кооперативах, мали Правління, що цілком складалися з комуністів, брали жваву участь у кооперативних з'їздах та нарадах, при чому кількість комуністів-делегатів увесь час збільшується, влаштовують конференції комуністів-кооператорів.

Деяку роботу проваджено в Чехо-Словаччині, але чехо-словацькі комуністи не виявляли потрібної енергії й не використали всіх можливостей.

Як уявляла собі конференція комуністів-кооператорів, завдання комуністів в кооперації? Про це ми довідуємось з резолюцій, що їх ухвалила конференція. Там ми читаємо:

„Завдання комуністів в кооперативному русі є вироблення та пропаганда марксистських ідей в галузі кооперативного руху, в зв'язку з революційною класовою боротьбою пролетаріату, і невблаганна критика та виявлення соціал-зрадницької теорії й практики старих проводарів кооперації, що своїм реформізмом та опортунізмом зробили з кооперації, що мала бути знаряддям пролетаріату, служницю буржуазії; виявлення неспроможности чистого кооператизму“, що не здатний лише власними силами подолати капіталізм, а в рямях капіталізму, навіть шляхом здешевлення засобів існування, не в силі будь-скільки поліпшити становище пролетаріату; втягнення широких мас робітників, що їх організовано в кооперативи, в боротьбу, яку пролетаріат повинен вести проти капіталізму; енергійна боротьба проти розпорошення кооперативного руху, що виявляється в заснуванні дрібних товариств, бо це призводить до розвитку вузьких корпоративних змагань та знесилює кооперативні товариства з матеріального боку“.

„Кооперація Заходу, на чолі якої стоять дрібно-буржуазні та реформистські елементи, не виконує своїх завдань; вона не спроможна навіть провадити тих заходів, що їх можна здійснити в умовах капіталістичного ладу, затемнює класову свідомість пролетаріату й шкодить робітничому рухові, зменшуючи революційну енергію пролетарів в боротьбі з капіталом“.

Цього мало — конференція констатувала, що майже по всіх зах.-європейських країнах кооперація є джерело матеріальної підтримки реформистських партій. Це покладає на комуністів обов'язок з'ясовувати масам справжні причини, через які проводирі кооперації неспроможні нічого зробити, та якими з'ясовується їхня бездіяльність, а також підготовлювати партійні сили для виконання практичної господарчої роботи.

За найважливішу форму кооперативної організації конференція визнала споживчу кооперацію¹, що її пролетаріят використав для планомірного розподілу продуктів, в державному масштабі, коли влада перейде до пролетаріату². Але поруч з цим кооперація не повинна забувати й загальні завдання всієї робітничої класи — визволення від ярма капіталізму взагалі.

Що до місця кооперації в системі, так-би мовити, пролетарського руху, то конференція визнала, що кооперативний рух „повинен бути в найтіснішому звязку зо всіма іншими організаціями пролетаріату в справі боротьби за досягнення спільної мети“.

Це була відповідь старій теорії, що її й тепер дотримується зах.-європейська кооперація і що відбивається, як звичка на політиці в царині кооперації зах.-європейських компартій, — теорії, що полягала в визнанні кооперації рівноправним, та самостійним рухом робітничої класи, рухом, що має завдання на власні сили, незалежно від політичних партій і професійних організацій пролетаріату перетворити капіталістичне суспільство на соціалістичне. Ця думка остільки опанувала кооператорами, що навіть на конференції комуністів-кооператорів іноді вибивалась думка про те, що кооперація — це третя, рівноцінна галузь робітничого руху. Це примусило найпослідовніших товаришів протестувати навіть проти такої термінології. Треба забути про ці штучні вигадки, революційний робітничий рух — один, во всіх своїх організаціях пролетаріят однаково веде революційну боротьбу; отже

„одним з головніших, осівних принципів революційної кооперації є як-найтісніше зближення всіх гатунків революційного робітничого руху, підлягання їх усіх єдиній волі, єдиному керівництву, робота за єдиним планом, гегемонія комуністичної партії над усіма гатунками пролетарських організацій¹“.

Організаційну справу вирішила конференція в такий спосіб: Кооперативна Секція є орган Виконкому Комінтерну й мета її є керування роботою комуністів в кооперації. Для цього Секція 1) організує звязок між комуністами-кооператорами, 2) інформує їх про стан міжнародного кооперативного руху, 3) дає загальні директиви, 4) розв'язує суперечні питання й 5) погоджує виступи так на національних, як і на міжнародних партійних та кооперативних з'їздах, конференціях і т. ин.

За постановою III Конгресу Комінтерну при ЦК Компартій треба заснувати Кооперативні Відділи, через які Секція й провадить свою роботу. Так само мусять існувати кооперативні осередки при всіх інших партійних інстанціях (кравчих, районних і т. д.), або призначити уповноважених для провадження кооперативної роботи.

¹) Тов. Мешеряков в доповіді на IV конгресі Комінтерну.

Зв'язок з кооперативними масами та провадження комуністичної лінії в кооперації здійснюється в порядку партійної дисципліни через комфракції кооперативних товариств та їхніх поєднань.

Секція складається з 15 членів, що їх вибирає конференція та затверджує ККІ. На засіданнях Пленуму обов'язкова присутність представників Профінтерну, Жіночого Секретаріату й Спілки Молоді.

Кошти, що на них існує Секція, отримується від комуністичних кооперативних організацій.

В червні 1924 року відбулася друга конференція комуністів-кооператорів. Вона докладніше розглянула кооперативне питання. Поруч з загальними питаннями, про роль кооперації в добу пролетарської революції та міжнародні завдання кооперативного руху, було поставлено й розглянуто й такі питання, як взаємини профспілок та кооперації, жінка та кооперація, кооперативний друк, житлова кооперація то що.

Тов. Біттель (представник Німеччини), відкривши перше засідання конференції, в таких словах зазначив її завдання, що відрізняють її від першої:

„Торішня наша конференція обговорювала теоретичні питання. Нашій другій конференції доведеться обговорити заходи практичного здійснення, практичного переведення в життя цих теоретичних положень. Між першою і другою коопераціями відбулось засідання поширеного пленуму Виконкому Комінтерну. На цьому засіданні всі наші завдання було в достатній мірі конкретно окреслено. Додавати теоретично стороною нам нема чого. Завдання, що стоять перед нами, треба розглядати з погляду неодмінності втягнення в кооперативний рух неорганізованих жіночих мас населення, мас трудового населення на селі й у місті, що їх до цього часу не охопила ніяка робітнича організація. Друге питання — треба встановити, в якій мірі наша робота в кооперації стала складовою частиною партійної роботи, в якій мірі наші товариші отримують допомогу від партії, по яких країнах цих заходів не вживається і, кінець-кінцем, що зроблено нами для того, щоб вирвати кооперацію з рук опортуністів, з рук реформістів, що й досі стоять на чолі кооперації так по окремих країнах, як і в Міжнародній Кооперативній Спілці“¹⁾.

Конференція майже одностайно визнала, що за рік зроблено не багато. Здебільшого партії як і раніш нехтували кооперативною справою. Навіть у Німеччині, де партія звертає найбільшу увагу на кооперацію, кооперативна робота не стала за частину загальної партійної роботи. В Італії пошкодив фашистський переворот, в наслідок якого було знищення робітничих кооперативів або захоплення їх. Так само в Болгарії компартію загнано в запілля, а кооперацію зруйновано. В Чехо-Словаччині, де компартія відіграв досить значну роль (вона навіть провела своїх делегатів на Міжнародній Кооперативний Конгрес в Генті), комосередків у кооперативних організаціях не було засновано. Поволі зростає, хоч і з перервами, вплив комуністів в кооперації Франції, де в кооперативні відділи при партійних комітетах, є значні кооперативи, що цілком знаходяться в руках партій (в Паризькій окрузі) й інші. Поширився кооперативний друк — особливо в Німеччині. В цілому можна визнати, що зах.-європейські партії зійшли з мертвої точки, по всіх країнах є групи

¹⁾ Матеріали до II конференції надруковано в книзі „На кооперативном фронте“ (стеногр. отчет II междунар. Конференции Куммунистов-кооператоров 11 — 17 июня 1924 г.). Видання Кооп. Секції Виконкому Комінтерна, Л., 1924, стор. 207.

активних партійних робітників в кооперації. Це відзначено і в резолюції конференції, яка констатувала,

„що в царині роботи комуністів в кооперації не довелося досягнути тих успіхів, які здавались можливими, не вважаючи на те, що Кооперативна Секція постачала всім ЦК комуністичних партій відповідні тези та детальні інструкції. Такі наслідки з'ясується головним чином недостатньою підтримкою з боку Центральних Комітетів по окремих країнах. Проте, за минулий час по всіх країнах було покладено початок роботи комуністів в кооперації. Досвід цієї роботи довів що й там, де пролетаріат ще не опанував владою, робота комуністів в кооперації має велике значіння в справі пропаганди серед широких мас, особливо серед жіноцтва, хатніх господарок, а також для моральної та матеріальної підтримки робітничої класи в її боротьбі за існування та за свою волю“.

Конференція визнала за правильні шляхи комуністичної роботи в кооперації, що їх накреслили Конгреси Комінтерну й Профінтерну, пропонувала учасникам твердо додержуватись їх, а зокрема підкреслила неодмінність уважніше вивчити стан кооперації та кооперативного руху по окремих країнах, періодично видавати бюлетень (для теоретичного освітлення питань, що виникатимуть в роботі, та інформації). Підкреслила також неодмінність об'їздів окремих країн, влаштування курсів для підготовки марксистськи-досвідчених керівників кооперативною роботою по окремих країнах, вивчення руху кватиронаймачів та житлової кооперації й т. д.

На думку конференції успіх роботи комуністів в кооперації залежить від таких умов:

1) Здійснення постанов світових конгресів про те, що кожен член партії і кожен член революційного професійного союзу обов'язково повинні бути членами кооперації, а робота кооперації є органічною частиною всієї роботи партії, що повинна засновувати легальні й нелегальні осередки в кооперативних організаціях;

2) Утворення кооперативних відділів при ЦК партій;

3) Обговорення кооперативних питань на партійних конференціях;

4) Увага комуністичних газет (часописів) та журналів до кооперації;

5) Втягнення кооперативних організацій у всі політичні кампанії та класову боротьбу (шляхом утворення страйкових фондів, підтримки страйкарів, участі в МОДР й т. ин.

Відзначимо тут підкреслення, що ми часто-густо подибуємо його в матеріялах конференції про те, що кооперативна робота є частиною партійної роботи. Це свідчить про те, оскільки буржуазна теорія кооперації, як про самостійну форму робітничого руху, в'їлася в кров і плоть майже всіх, хто здибується з кооперацією в своїй роботі або бере в ній участь. Тільки в нас у СРСР, здається, немає таких наївних людей, що вірять цим казкам. На Заході пропаганда Кауфманів *A tutti quanti* й досі дає себе знати. Велику роль в боротьбі з цими забобонами відіграє радянська кооперація. З цього погляду — кожна конференція, що на ній доповідається про роль кооперації в Жовтневій Революції та тепер, в радянському державному будівництві, є наче-б то курси революційної практики.

„Заслуги російської кооперації — казав на I конференції представник Франції тов. Анріє — дуже великі. Тепер ми накреслили тактику комуністів в кооперативному

рухові, ми поклали основу для всього майбутнього кооперативного будівництва. Але ми повинні сьогодні зрозуміти, що ті завойовання, що вже досягнуто, і той шлях, що ми його намітили, можливі тільки завдяки російській революції й російському Жовтневі.

Цим закінчилась робота Першої Конференції, що визнала велику роботу, пророблену російською конференцією.

V. КЛАСОВА ПРИРОДА КООПЕРАЦІЇ І ОФІЦІЙНА ПОЗИЦІЯ

Що кооперація поєднує пролетарські, незаможні верстви суспільства — про це нема двох думок. Ясно, що матеріально кооперація нічого не зможе дати якомусь Ротшильду або Харитоненкові чи Терещенкові. Отже коли вони йдуть до кооперації, коли вони говорять про кооперацію, про її ролі в житті робітничої класи, — то робиться це виключно з метою опанувати кооперацію, підкорити її собі, примусити її служити інтересам Терещенків та Харитоненків, захищаючи їх від справедливого гніву тих, на рахунок кого вони живуть. Ми бачили, що Альянс було засновано, з метою протиставити щось революційним настроям серед робітництва. Вансітарт-Ніл про це говорив цілком одверто. І ми бачимо, що ця спроба удалася як найкраще. Кооперація поєднує по-над 60 міль. членів (більш за 300 тисяч кооперативних товариств). І не підлягає ніякому сумніву, що з цих 60 міль. членів переважна більшість — це пролетарії. Але кооперація офіційно виступає не тільки не на боці робітничої класи, але іноді навіть проти неї. Член кооперат. Секції Комінтерну тов. Біттель так характеризує сучасну кооперацію Заходу:

„Тепер кооперація Закордону ідейно й матеріально є фортеця політичної реакції в робітничому рухові, захопивши в орбіту свого впливу мільйони пролетарів, класову свідомість яких вона систематично знантеличує й знесилює¹⁾.”

Це трапилось через те, що з самого початку до кооперації пристало багато тих буржуа, з думкою про яких не може розпрощатись Ш. Жід, — буржуа-філантропів, quasi-соціалістів, що спільно з різними шахраями, які — несвідомо, а які — цілком свідомо обдурюють пролетаріят. Тут і спроби матеріального зацікавлення і різні химери що до мирної перебудови капіталістичного ладу. Словом, як у Гайне:

Втихомолку они распивали вино,
А всем нам завещали пить воду.

І напували цією водою з калюжі філістерських вигадок, брудною і затхлою, протягом багатьох років. Зрозуміло, що все (або майже все) найсвідоміше й найрішучіше, що було в пролетаріяті, пішло в партію, в професійні організації, де провадилась одверта боротьба з капіталом, одвічним ворогом трудящого люду, а в кооперації лишались найбільш умірковані, пригноблені. І це спричинилося до того, що Альянс є чи не найбільша (за кількістю фізичних осіб, що їх поєднує) організація.

¹⁾ К. Биттель. „Кооперативный Интернационал и его проблемы“. ЦС, 1924, стр. 3

Ці маси — десятки мільйонів людей — йдуть за своїми проводирями, за їх лозунгом — політичного й релігійного неутралітету кооперації, що є фундаментом Альянсу й який, кінець-кінцем виливається в підтримку пануючої на заході буржуазії.

Але, як кажуть, — „гони природу в двері — она влетит в окно“. В умовах жорстокої класової боротьби трохи дивно базікати про мирні засоби перебудування суспільства. Хіба був коли випадок, щоб ціла класа покійно і без примусу одмовилась від своїх привілеїв? І ми бачимо, що по окремих країнах ніякого неутралітету немає. В кооперації йде боротьба між різними політичними партіями, що намагаються як найширше опанувати широкими масами несвідомого або мало свідомого, спантеленого пролетаріату й селянства.

Особливо яскраво це виявляється в Бельгії, соціалістична партія якої давно визнала потрібним в інтересах пролетаріату працювати спільно, в як найтіснішому контакті з кооперацією.

Кооперативний Союз в Брюсселі „Офіс кооператів бельж“ вимагає, від охочих вступити до його, належності до бельгійської с.-д. партії¹⁾. Льежська Спілка (Юніон кооператів де Льеж) не вимагає цього, але ставить умовою, щоб той, хто вступає до Спілки, не мав-би зносин ні з якою іншою партією, крім с.-д. Навпаки, с.-г. кооперація зв'язана з католицькою партією. Від тих, хто вступає до сільської каси, хто поєднується в спілці Боренбонд (в Лувені), вимагається, щоб

1) вони були католики й

2) акуратно виконували свої релігійні обов'язки.”

Крім того статуту вимагають, щоби члени с.-г. кооперативів захищали власність, сім'ю та релігію. З метою встановлення соціального миру, ці товариства об'єднують не тільки селян але й робітників крамарів і фабрикантів²⁾.

Ця Спілка веде рішучу боротьбу з рухом, що зародився в с.-г. кооперації біля 1919 року й метою якого є утворення неутральних професійних спілок.

Те-ж ми спостерігаємо й у Данії, де с.-г. й збутова кооперація тісно зв'язана з селянською партією (правда — не офіційно), а робітнича споживча, так само, як і в Бельгії, під керівництвом с.-д. реформистів.

„Кооперативний рух в Швеції, каже тов. Варьяш у своїй книжці „По кооперативной Европе“, так само, як і в Англії, є цитадель славнозвісної політичної „неутральности“. Шведські кооператори оголошують на весь світ про те, що вони неутральні, про те обирають ex-officio Секретаря с.-д. об'єднання профспілок до Правління й координують свою діяльність з профспілками“³⁾.

В Англії на Конгресі в Сваней 1917 року було засновано кооперативну партію, програма якої є золота середина між програмами робітничої й ліберальної партій. Кооперативна партія має представників в Парламенті, що працюють в контакті з робітничою партією, займаючи за постановою конгресу місця на лавках останньої. Кооперація

1) Э. Варьяш „По кооперативной Европе“, ЦС, 1925, стр. 53.

2) Ibid. 58 — 59.

3) Ibid. 130 — 131 — 139 — 160.

витрачає на підтримку своєї партії до 1/2 міл. карб. що-року. Парламентська фракція по суті є політбюро Англійського Кооперативного Союзу. Так само є контакт і з тред-юніонами — існують об'єднані комітети кооперації й тред-юніонів¹⁾.

В Німеччині с.-г. кооперація знаходиться під впливом поміщиків, вчителів (що часто-густо залежать від перших) та пасторів, що здебільшого стоять на чолі кооперативів. Як і в Бельгії, Франції й Іспанії є кооперативи, що зв'язані з католицькою церквою і стоять на охороні священних принципів буржуазії, — власности, сім'ї та релігії.

Настрої французької кооперації досить виявляються в тому факті, що Ш. Жіда не було допущено на Міжнародний Конгрес в Генті, не вважаючи на те, що він, хоч і ставиться прихильно до радянської кооперації, визнає примиренний, понадкласовий характер кооперації. В своєму відомому докладі в Генті підчас Міжнародної виставки, Ш. Жід висловив думку, що

„коли значна кількість буржуа шкодить кооперації, то де яка кількість їх не буде шкідлива“. І кінчаючи промову, він закликав всіх залишити остеронь „усі ці різниці і покличемо про добру волю всіх, чи носять вони червоний кашкет, чи чорну сорочку, — тільки вони справді були-б перейняті доброю волею й готові були працювати для перетворення сучасного суспільства. І як всі вони мають своє місце на цій виставці, так само вони матимуть своє місце й в світі майбутнього“.

Яку-ж роботу ведуть ці партії, що переважно панують в зах.-європейській Кооперації? Що роблять вони з своїми „підданцями“ в національному та міжнародньому масштабах (бо й в альянсі є політичні виступи)?

По-перше, вони продають їх гуртом і в роздріб. На 2-й конференції т. Біттель зазначив про „стінесизацію“ німецької кооперації:

„Банківський капітал відкриває кооперації кредити з надто високими 0/0*o* і, таким чином, позбавлюється від потреби заснувати власні торговельні підприємства, використовуючи для своїх цілей апарат кооперації та перекладаючи на спину пролетарського споживача увесь тягар, що став наслідком збільшення цін на крам. Ми в Німеччині вели жорстоку кампанію проти політики реформистських проводирів, що протиставляли нашому гаслові про державні кредити свій лозунг: краще отримувати банківські кредити й бути незалежними від держави, зберігаючи роцдельський принцип незалежности кооперації від держави, хоч-би ціною її повної залежности від банківського капіталу“²⁾.

Звичайно, що на кожному кроці угодовської кооперації й альянсу доводиться порушувати цей принцип неутралітету. І с.-д. лідери кооперації ведуть кампанію проти надмірного оподаткування кооперації, що по деяких країнах (Бельгії, Франції, Німеччині) страшенно шкодить розвитку кооперації; альянсу доводиться розглядати заяви про злочинства буржуазної реакції — фашизму в Болгарії, Італії, Польщі — в таких випадках альянс змушений з кислим обличчям протестувати проти цих вчинків „захисників“ цивілізації й гуманности

¹⁾ Іб. стор. 82 й 100.

²⁾ „На кооперативном фронті“ (стенограф. отчет 2-й Конференции ком. - кооп.), стр. 76 — 77.

(як от Цанків, Мусоліні), що огнем і мечем знищують тих, хто підіймається на захист справжньої загально-людської цивілізації, а не тої, що підтримується Цанківськими шибеницями й Мусолінівськими розбишаками в чорних сорочках.

Він бореться проти війни (і досить невдало, весь час оглядаючись назад і нарешті визнаючи право буржуазної держави на війну), він втручається в репараційну (цілком політичну) справу, він спробує розв'язувати інші питання політичного життя окремих країн і всієї Європи.

В боротьбі проти революції, що прагне знищити капіталістичну експлоатацію, альянс вигадав теорію соціальних питань, позбавлених будь-якого політичного відтінку. Соціальні питання — це загально-людські питання, що ні в якій мірі не сполучаються з політикою, але за якими ховається підтримка буржуазії в її боротьбі з робітництвом та співробітництво з нею. Коли обговорюється питання про зносини з Амстердамським Інтернаціоналом або про підтримку Ліги Націй — це соціальні питання, що не суперечать принципам кооперації. Але коли справа торкається пролетаріату, його боротьби з капіталом, його організації — це завжди політика, якої так боїться кооперативна бюрократія.

Тому з такою завзятістю вона боролася з визнанням Радянської Кооперації, перемога якої визначала й позбавлення цієї бюрократії, від тих посад, що вона їх займає протягом 2¹/₂ десятиліть років, тримаючи робітництво у належному віддаленні від керма та обдурюючи його химерними теоріями про загально-людські цінності та інтереси, що охоплюють всю людськість, звертаються до всієї людськості а не до якої-будь одної класи, нації чи-що.

І свідомий пролетарій, як що він хоче проявити себе в кооперації „він повинен різними сторонами перевчитися, змінити склад думок, в певному розумінні стати навіть за іншу людину; людина класова повинна перетворитися в йому просто на людину, якій не чуже ніщо людське“, —

так провіщує колишній секретар альянсу Г. Мюллер ¹⁾, отже повинен забути, що він робітник, він повинен стати зрадником своєї класи, стати Макдональдом, що націоналізує з викупом королівські палаци, він повинен протягнути руку Мусоліні й Цанкову, що вішають і вбивають з-за рогу його товаришів, які ще не сопричастилися високих принципів „справжньої“ кооперації.

VI. КОМУНІСТИ В ЗАХ.-ЕВРОПЕЙСЬКІЙ КООПЕРАЦІЇ

Звідси зрозуміла та боязкість, той страх, що охоплює цих „справжніх кооператорів, що мають перебудувати весь світ в мирний спосіб (кров, що її проливає Цанків, в рахунок не йде — вони-ж протестують проти варварських злочинств)“, коли їм доводиться стикатися з комуністами, що зовсім інакше ставляться до кооперації, з іншого

¹⁾ Г. Мюллер — „Международное кооперативное движение“. Видання Центросоюзу, 1920 р., стор. 98.

погляду розцінюють її й не ховаються за різні вигадки, але ставлять питання прикро й одверто.

Кооперація Заходу й досі ще не видужала від того влару, що їй нанесла війна. Господарча руйнація, як наслідок війни, тиск банківського капіталу, погіршення валют, фашистський наступ на кооперацію й т. и. — усе це спричинилося до кризи, з якої кооперація в умовах фашистського й напівфашистського ладу під керівництвом своїх угодовських проводирів не може вийти. Дорожнеча, оподаткування прибутків, нестаток власних капіталів, повільні обороти, промислові кризи, зменшення купівельної здібності робітників, міжнародній стан й інше — усе це зле відбивається на стані й роботі кооперації Зах. Європи ¹⁾.

До цих причин приєднується ще одна — політика дивідендів, що є по деяких країнах за головний засіб притягати нових членів та збереження тих, що є. Зниження дивіденду — при таких умовах спричиняється до виходу членів з кооператива; є кооперативи, що розподіляють що-року певний відсоток незалежно від того, чи закінчили вони рік з прибутком чи проторгувались ²⁾. Рочдельське товариство виплачує 5% на паї, в наслідок чого багато членів мають до 200 паїв (більше не можна за статутом). В данських кооперативах можна мати до 300 паїв, на які виплачується (крім дивіденду) 5 — 6% — завжди на 1 — 1 1/2% більш за держ. банк ³⁾. Повстає питання про відмовлення од системи дивідендів, утворення неподільних капіталів, що можуть піти на поширення роботи кооперації, утворення продукційних підприємств, поліпшення побуту то-що. От як висловився в цій справі Ш. Жід в своєму докладі у Генті:

„Ця система розвиває психологію, подібну до психології капіталістів-акціонерів, що чекають від фінансового підприємства дивідендів. Наші пайщики теж питають себе: який буде дивіденд? Якщо він буде досить значний, — ви можете сподіватись на вірність цього пайщика і якщо, навпаки, трапляється, що дивіденди зникають, багато пайщиків залишають свої кооперативні організації“.

Багато кооперативів, як каже далі в цьому-ж докладі Ш. Жід, власне вже відмовились од цієї політики і значну частину своїх прибутків витрачають на соціальні потреби.

¹⁾ Власні капітали Центральної Співки Німеччини, ще 1914 року становили 59 мільйонів марок, — в 1924 р. зменшилися до 2 мільйонів. Скорочення заробітної платні й безробіття значно відбилися на стані англійської кооперації. „Через те, що ділова пропаганда (читаємо в „Ежегоднике К.С. МККИ“ (вип. 1, стор. 76 — 77) зводилася до погоні за дивідендом, а важкий фінансовий стан стояв на перешкоді до виплати цих дивідендів, багато пайщиків вимагали повернення своїх внесків і виходили зі складу кооперативних організацій. Кількість членів, паїв, капіталу, обороти й резервні фонди окремих спілок значно скоротилися. Особливо постраждало Т-во Гурт. Зак., що змуслено було закрити частину своїх промислових підприємств. З трьох тисяч станків на трьох фабриках Т-ва половина не працювала, а решта працювала в 1/3, ткацьку-ж фабрику в Галіфаксі було зовсім ліквідовано“. В решті європейських країн становище кооперації після імперіалістичної війни було не краще.

²⁾ Ш. Жід в докладі на Гентський виставці „Рочдель та Москва“ (видано Кооп. Секцією Комінтерну: „Москва или Рочдель“. Доклади Ш. Жіда й Н. Л. Мещерякова М., 1925, стр. 43).

³⁾ Э. Варьяш „По кооперативной Европе“. ЦС. 1925, стр. 33 й 119.

Нездатність кооперації нарешті дати справжню допомогу робітникам, невідповідність балачок про соціальні реформи та дійсності, важкий господарчий стан трудящих має Заходу має в наслідок зневірення в обіцянках проводирів, які до того ще й ведуть кооперативну справу надто бюрократично.

По суті політику роблять керівничі класи, членська маса стоїть осторонь — їй надається право лише висловлювати свої подяки й захоплення „кооперативними“ ідеями. В правліннях сидять особи, що підладилися до кооперативного руху ¹⁾, на Конгресі й З'їзді вибирають правління.

Зрозуміло, що такий стан річей починає пробуджувати незадоволення серед членів й утворювати обстановку, сприятливу для комуністичної пропаганди.

Вже в середині 1922 року в Німеччині було 112 кооперативів з партійними осередками в них, утворювалось конференції, почато видання кооперативних додатків при газетах, спеціальний журнал. Почався комуністичний рух в італійській кооперації.

„Незадоволення, писав тов. Мещеряков у вступній статті до звіту I конференції кооператорів - комуністів, старими проводирями, старою теорією та старою практикою кооперації проривається по всіх усядах. Нові революційні ідеї з вітром носяться“.

Найгірше стояла справа у Франції, але й там зростає опозиційний й революційний рух. 1920 року на Конгресі комуністи мали 21 мандат з 4.000, у 21 році — 51, у 22 — 300. В Парижі, його околицях комуністи мають більшість. Особливо успішно розгорталась робота болгарської ком. партії — її припинив фашистський переворот. В березні 1924 року союз робітничої кооперації, що працював під кермою ком. партії, було ліквідовано постановою суду, а все майно (будинки, крамниці, комори, підприємства) конфісковано ²⁾. Тоді-ж урядом було оголошено по-за законом ком. партію, організації молоді, професійні спілки й незалежну робочу партію.

В Німеччині комуністичні осередки є в 150 кооперативах; по всіх партійних округах ГКП є уповноважені для роботи в кооперації. В 30 кооперативах правління в руках ком. партії. В лютому 24 р. відбувся З'їзд опозиційних й революційних кооператорів, на якому було комуністів з 73.

Досить багато комуністів в Чехо-Словачії, де майже цілком охоплено найбільші чеські кооперативи в Празі, Брюнні, Кладні: в головних органах половина голосів належить комуністам. Чехія мала представників - комуністів на Гентському Конгресі. Але тактика їх, надзвичайно нерішуча, характеризується оцінкою їхньої поведінки на Гентському Конгресі, що ми зустрічаємо в Бюлетені Кооп. Секції Комінтерну (ч. 12):

¹⁾ Навіть в Рочдельському Товаристві до правління можуть бути обрані лише члени, що мають не менш 20 пайв. „Це, каже тов. Варьяш, розказуючи про Рочдель, позбавляє робітників можливості бути обраними до правління й пояснює той факт, що в англійських кооперативах, члени яких на 95% — робітники, правління складаються виключно з дрібною буржуазією. (Э. Варьяш, стр. 93).

²⁾ Не- що давно нам трапилось в „Правді“ прочитати, що в помешканні „Освобождения“ влаштовано поліцейський участок.

„Комуністи, що входили в склад кооперативної делегації Чехо-Словакії, в головніших питаннях не керувались поглядами комуністичної кооперативної політики і, боячись розколу, голосували скільки ті своїми бюрократними проти радянської делегації.

На початку комуністичної роботи у Франції були також такі самі непорозуміння, коли один комуніст виступав проти другого (див. доклади тов. Анріє на I конференції кооператорів-комуністів), але тепер становище виправилось, роля комуністів в кооперації значно поширилась, в квітні цього 1925 року конференція ком. кооператорів в Парижі ухвалила організувати національну федерацію революційних кооператорів. Кооперативні відділи існують при 45 федеральних комітетах партії. Майже весь паризький район — під впливом комуністів. „Союз Кооперативів Півночі“. „Ла Бельвільуаз“, „Нова; сім'я“, „Вант Популяр“ і низка секцій Союзу Кооперативів так само збільшується цей вплив і по всіх робочих районах в провінції. На конгресі в Бордо із 4000 голосів за комуністичну резолюцію подано 360 голосів.

В Норвегії на З'їзді 23 р. (Червень) за резолюцію комуністів подано $\frac{1}{4}$ частина голосів (60 з 240). Взагалі по всіх країнах вже є комуністичний рух в кооперації, що виводить кооперацію на широку дорогу одвертої класової боротьби.

Завдання комуністів в кооперації — втягнути її в політичну боротьбу в тісному зв'язку з бойовими пролетарськими організаціями — комуністичною партією й червоними союзами. В цій роботі не можна обмежитись тільки закличками. „Треба показати робочим масам, як вести цю боротьбу. Треба виховати ці маси у боротьбі. Треба оезупинно штовхати кооперативи у бурхливе море політичної й професійної боротьби. Тоді, в процесі самої боротьби всі організації робітничої класи зливаються в єдине ціле, що підкорюватиметься єдиному центрові, єдиному штабові, єдиній волі“¹⁾. З кооперації, що старанно утримувалася її проводирями од всякого вияву класового почуття, комуністи повинні зробити організацію планової боротьби, в якій робітнича класа вчитиметься практично керувати господарством, яку пролетаріят використає за доби своєї диктатури, щоб забезпечити харчування робітничої класи.

Тільки в спілці з партією й профспілками кооперація зможе виконати своє завдання, зможе навіть врятувати себе. 1923 року в Тюрінгії наступ фашизму було відбито тільки через те, що кооперація дала усі свої засоби в розпорядження пролетаріату, який провадив революційну боротьбу.

Незадоволення мас, зріст революційного руху в робітництві сприяє зросту опозиції. На З'їзді Німецької Споживкооперації (1924 р.) представники опозиції свідчили, що діяльність комуністів в кооперації має за наслідок зближення її з робітничими масами, збільшення симпатій мас до кооперації.

Поруч з цією роботою — втягненням кооперації в політичну боротьбу — комуністи ведуть й чисто кооперативну роботу, вишукуючи такі методи, що дали-б кооперації можливість, як найкраще і найповніше

¹⁾ В. Мещеряков — „Итоги первого года работы“ (в збірнику „Новые пути коммунизма“, стор. 18).

задовольнити потреби робітництва й селянства. Це — боротьба з дивідендами, утворення фондів для допомоги робітництву підчас страйків або локаутів, робота серед жіноцтва й т. и.

Цікаво простежити шлях, що ним ішла англійська кооперація в справі визволення від забобону політичного неутралітету.

Вже 1913 року Ебердинський Коопер. З'їзд (Англія), стоячи на платформі неутралітету кооперації, ухвалив тісніше зв'язатися з Проф. Спілками. Як було зазначено вище, 1917 р. було засновано кооперативну партію, що повинна була зайняти в Палаті місце на лавках робітничої партії. Лондонський З'їзд 1918 р. ухвалив висловити уряду Лойд-Джорджа недовіря за його не дуже уважне відношення до кооперації в справі постачати населенню продуктів та з приводу закону про військовий та подорожний податки, що порушували інтереси робітничої класи. З'їзд 1919 р. в Брістолі ухвалив резолюції проти протекціоністського мита, за пропорційне виборче право, за націоналізацію вугільних копалень за відміну приватної власності на землю. З'їзд в Скорбороу (1921 р.) розглядав переважно політичні питання. Голова З'їзду заявив в своїй промові, що кооперативному рухові не сила досягнути своєї мети виключно шляхом добродітних організацій. Треба боротися зі спільним ворогом в особі капіталістів спільно з примусовими організаціями, як община й держава. „Коли вороги кооперативного руху, — казав він, — користуються в своїй боротьбі з нами своєю політичною владою, кооперативний рух сам повинен покінчити з іграшками в політику“¹⁾. Тепер в англійській кооперації є комуністичні групи, що були репрезентовані й на конгресі в Генті. В питанні про зв'язок з робітничою партією сторонці неутралітету одержали на З'їзді в Скорбороу 1686 голосів проти 1682.

Одним з бойових питань комуністичного руху Заходу є вимога визнання радянської кооперації, вимога встановити зносини з Радянською Росією. В альянсі, в кооперативній пресі Німеччини й інших країн, на конгресах завжди провадилося до цього часу провадиться кампанію проти Радянського Союзу й радянської кооперації. З великою неохотою альянс погодився визнати нову Центроспілку на Базельському конгресі (в 1921 р.), вважаючи до того часу представниками російської кооперації м. д. Зельгейма й Степцель-Ленську, колишніх членів Правління Центроспілки, що з надзвичайною завзятістю (особливо остання) вели кампанію проти Радянських Республік, виступаючи на мітингах, конгресах, в пресі й т. и. В німецькій пресі перед Гентським конгресом, що відбувся 1924 року, було переведено кампанію за виключення радянської кооперації з альянсу. На 21-й черговий з'їзд споживчої кооперації Німеччини (що відбувся в червні 1924 р.) радянська кооперація не була запрошена, як зазначив (відповідаючи комуністам) голова Центроспілки д. Кавфман:

„Вважаючи на хлоп'ячу поведінку представника Центроспілки на попередньому З'їзді споживчої кооперації у Герлиці“²⁾.

На Брайтонському конгресі (1922 р.) кілька раз підіймалися батлачки про встановлення торговельних зносин з Радянською Росією.

1) „Ежегодник“, № 1, стр. 74 — 75.

2) „Ежегодник Кооп. Секции Коминтерна“. Вып. II, 1925 г., стр. 110.

35-й конгрес британської кооперації (1923 р.) в Единбурзі) в зв'язку з відомим ультиматумом Керзона ухвалив резолюцію, в якій визнав, що критичне становище, що в ньому перебували в той час Англія й Росія, було загрозою — економічним взаємовідносинам обох країн й світовому миру. З'їзд пропонував урядові використати всі засоби для того, щоб зберегти сучасні взаємовідносини з Росією, поліпшити їх й не порушувати миру в Європі.

Було внесено резолюцію про зносини з Росією (російською кооперацією) й на французькому кооперативному конгресі в Ліоні (1921 р.).

Боротьба з комуністами ведеться рішуча й уперта. Згаданий вище 21-й конгрес німецької споживчої кооперації ухвалив регламент, що віддає опозицію „на поток и разграбление“ президії, вимагаючи під новими пропозиціями не 25, а 100 підписів й т. п. З'їзд заслухав заяву комуністичного делегата Лука про те, що прийнятий регламент просто позбавляє комуністів можливості працювати, але ухвалив регламента. Голова З'їзду одмовляв комуністам в слові, що все-ж таки не лишає опозицію змоги висловити свою думку, що питання, які порушує доповідач, є політичні питання і розв'яже їх тільки політична боротьба робітництва. На адресу комуністів було висловлено навіть, що вони ганьблять пам'ять Маркса; промовці не зупинялися перед лайкою. От як говорив редактор органу Центр. Спілки д. Каш про комуністичну пропаганду:

„Треба припинити „безсовісні“ виступи комуністів проти сучасних проводирів кооперативного руху. Треба раз назавжди покінчити з галасом з боку комуністів про зраду проводирів та про передачу їм кооперації до рук буржуазії. Вся комуністична пропаганда в кооперації є лише нікчемна фраза й не базується на будь-яких конкретних даних. Напади комуністів перейнято злістю і мають лише одну мету — відтягти кооперацію від її справжніх завдань, щоб примусити її служити чужим для неї інтересам. Ця агітація комуністів провадиться за директивами з Москви, що бажає і в кооперативному рухові ввести диктаторські методи. Центральна Спілка хоче й надалі зберегти свої демократичні принципи й захищати їх усіма засобами. Хай вас не лякають мільйони голосів, що їх зібрали комуністи на виборах — звертається промовець до З'їзду — усі ці голоси, здебільшого, куплено. Зміцнення комуністів є поразка робітничої класи й має лише тимчасовий характер. В разі перемоги комуністів від кооперативного руху не лишиться камня на камені. Тому Центральна Спілка мусить захищатися від цієї безсовісної агітації усіма засобами, що є в її розпорядженні“¹⁾.

Закінчив свою промову д. Каш заявою, що Центр. Спілка усуне тих „невідповідних осіб“, що прагнуть збити кооперацію зі справжнього шляху, й доручить районним спілкам розправитися з цими злочинцями.

Пропонування опозиції не тільки не обговорювано на З'їзді, але навіть не оголошувалося.

Коли представник опозиції закинув правлінню в тому, що воно розкладає витрати на участь в міжнародньому конгресі на всі спілки і тимчасом відмовляється включити представників опозиції в делегацію на Гентський конгрес, — д. Кавфман відповів, що опозиція має право одмовитись од участі в витратах, якщо вона хоче того, але правління не допустить комуністів в делегацію.

1) „Ежег. Кооп. Секции Коминтерна“. Вып. II, стр. 122 — 123.

І не допустило. На Конгресі було внесено резолюцію протеста від імені революційних меншостей Франції, Німеччини й Італії, національні союзи яких позбавили ці меншості усякого права представництва на Конгресі. Звертаючи увагу Конгресу на те, що така поведінка порушує принципи демократії й неутралітету, про які так турбується альянс, резолюція вимагала від Конгреса й Ц. К. альянсу вжити всіх заходів що в майбутньому гарантували-б опозиції користування правами, що їй належать¹⁾.

Але в своїй тривозі за майбутнє, якому загрожує революція, що неминуче наближається, альянс не тільки не вживає ніяких заходів до того, щоб опозиція користувала визнані права, — він на кожному кроці спробує в будь-який спосіб прижати її, закрити їй рота й т. д. Тов. Біттель, книжку якого ми цитували, розповідає, що при відкритті міжнародної кооперативної виставки на російському павільоні не було прапору — червоний прапор з емблемою серпа й молота не можна було підняти через якісь „технічні“ перешкоди. В той-же час в залі, де було вивішено прапори всіх народів, висів і прапор меншовицької Грузії чорно-жовтого кольору.

Зруйнований цанкістами кооператив „Освобождение“ не було прийнято до складу Болгарського Центрального Кооперативного Банку. А коли делегат Ісаков (на Гентському Конгресі) закликав конгрес висловити протест проти зруйнування болгарської робочої кооперації, допомогти їй — виступає другий делегат, що репрезентує с.-д. кооперативний союз „Напред“, жалкує, що це питання висунуто на Конгресі „який не може розібратись в цій справі, що „Освобождение“ переслідувано не як кооперативну, але як політичну організацію і весь цей конфлікт має значіння виключно політичне.

Конгрес лишився глухим. Дебати було припинено, резолюцію не було навіть поставлено на голосування, хоч її й було внесено за 4 місяці до конгресу (цього вимагає регламент) й вона мала більше 25 підписів. Секретар альянсу Мей відповів, що альянс нічого зробити не може, а що можна було — те зроблено на засіданні Ц. К. в Празі по-весні 1924 року.

Багато є ще хиб в цьому рухові протесту проти спроб буржуазії, й її попихачів утримати широкі маси (до 50 міл.) пролетаріату від боротьби за своє визволення. Колишнє відношення до кооперації, як до форми організації, що утворена капіталістичним ладом й має метою лише покращання матеріяльного стану своїх членів, позбавлена ніби-то таким чином усіх властивостей бойової організації, словом — думка про якісь властиві шляхи, чужі політиці, панує ще й в комуністичних колах. І не всі ком. партії Європи вже перейнялись свідомістю, що не можна нехтувати кооперацією, що кооперація повинна посідати певне й значне місце в революційній роботі. Ще не здійснено основних постанов Комінтерну й Профінтерну про те, що всі члени партії й всі робітники, що належать до червоних профспілок повинні бути за членів кооперації й активно працювати в них. Кооперацію ще не перетворено на трибуну революційної пропаганди, на засіб комуністичної освіти й перевиховання трудящих мас.

¹⁾ „Бюллетень Кооп. Секции Коминтерна“. № 12, стр. 10.

Буржуазні кооператори добре розуміють, що перемога комуністів в кооперації визначає кінець для буржуазії. Але в їхній уяві це рівнозначно кінцю кооперації взагалі, — так висловився про майбутню („як-би вона сталася“) перемогу комуністів д. Пуассон, один з найлютіших ворогів радянської кооперації.

VII. ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В КООПЕРАЦІЇ ТА ЖІНОЧІ ГІЛЬДІЇ

Жіноче питання в кооперації повстало давно. Жінка, що на неї соціальними умовами покладено переведення хатнього господарства, повинна була звернути на себе увагу кооператорів. І вже досить давно, з початку 80 років минулого століття, це питання розв'язано в спосіб утворення спеціальних жіночих організацій, що ставлять своїм завданням провадження серед жіноцтва кооперативної пропаганди, кооперативне виховання жінки. 1883 року в Англії було засновано жіночу кооперативну гільдію, що переводила зазначену роботу. Пізніше такі самі організації почато засновувати й на континенті. Справа в Англії розвинулась досить широко. Гільдія має по-над 1000 філій, більш 52 тисяч членів в Англії, по-над 28 тисяч в Шотландії. Товариство Гуртових Закупів й Союз Кооперативів субсидують гільдію й т. д.

Але як і вся зах.-європейська кооперація, що перебуває під впливом буржуазії, й жіночі гільдії мають властивості, що яскраво свідчать про їхнє походження, ухили й здатність внести зміни в соціальний уклад буржуазного суспільства.

На всій роботі жіночих гільдій лежить той-же відбиток, що й на загальному кооперативному рухові. Вже саме відокремлення жіночого руху від загального є наслідок бажання знесилити робітничий рух, розпорозити його на цілу низку незалежних друг від друга організацій.

Буржуазія досить вміло використовувала відомий принцип латинської дипломатії — *divide et impera*.

В 1921 році в Базелі відбулася перша міжнародня жіноча конференція, в 1924 — друга. Остання розглядала звіт Міжнар. Жіночого Комітету, що було утворено першою, статут міжнар. жіночої гільдії, питання про боротьбу проти війни і про кооперування жіноцтва в сільських місцевостях.

Основа зах.-європейських кооперативів в цій справі така: основний осередок усього народного господарства тепер є хатнє господарство, в якому велику роль відіграє жінка. Тому, — каже резолюція, що була запропонована Гентському Конгресові, —

„Конгрес повинен закликати всі національні кооперативні організації підтримати жіночі кооперативні організації, а де їх нема — утворити, щоби дати можливість жіноцтву самостійно вести виховничу й агітаційну роботу“.

Отже, правильна по суті, думка вироджується в якусь скалічену форму, прикрашену до того-ж елементами відомої теорії про жіноче призначення — теорію 4 к — *Kinder, Kleider, Kirche, Küche* — жінка з кошиком — от який момент особливо захоплює зах.-європейського кооператора-філістера.

І, цвєнькаючи про рівноправність народів і полів, утворюючи „самостійні“ організації, кооперація й тут соромливо уникає навіть натяків на класовий характер кооперації, одмовляючись вмістити в резолюції слово „трудящих“ (жінок), — незручно, мовляв, в міжнародній резолюції говорити лише про трудящих жінок, бо що-ж робитимуть тоді ті високоповажні леді, що витрачають зайві копійки на філантропічні заклади? Оскільки кумедний характер носить ідеологічний бік цієї гільдейської справи, показують резолюції міжнародної жіночої конференції, що відбулася в Генті 29 — 30 серпня 1924 р. й жіночої британської гільдії в 1923 р.

Перша резолюція накреслює роботу, що її повинно провадити коопероване жіноцтво: 1) як громадянки, 2) як матери й 3) як людини.

В першій галузі — голосувати за сторонців миру та підтримувати Лігу Націй й т. и.

В другій — розвивати миролюбний дух серед юнацтва й давати своїм дітям певне уявлення про війну.

В третій — (як людини) — коопероване жіноцтво повинно мати віру, надію й готовність прийти на допомогу ближньому.

Конгрес британської гільдії 1923 р. ухвалив резолюцію, „в якій“ вітав утворення потрібної спілки матерів, вчительок та юних робітниць з метою досягнення загального миру“. Спілка цих трьох „соціальних“ груп повинна стати живою силою й переможним фактором в міжнародніх відносинах.

Справу про втягнення жіноцтва в кооперативну роботу ставиться й обговорюється по кооперативних організаціях усього світу. Ставила це питання на своїх кооперативних нарадах та конференціях і комуністична партія. Робота в кооперації дає багато можливостей для революційного перевиховання жінок, допомагає їй у справі постачання харчами, в її боротьбі за свій добробут й т. и. Але по-за тим кооперація є засобом втягти в класову боротьбу найбільш відсталу політично масу жіноцтва.

Перша конференція комуністів-кооператорів так визначає засоби втягнення жіноцтва в кооперацію:

1) Розвинути агітаційну кампанію серед робітниць і хатніх господарок-пролетарок на ґрунті конкретних вимог, що викликані дорожнечою, недостатчою неодмінних предметів споживання то-що.

2) Втягувати жінок в склад правлінь, контрольних й ревізійних органів та на інші виборні посади.

3) Притягувати жінок в гуртки й школи для практичного й теоретичного вивчення кооперації.

Резолюція 2-ої міжнародньої конференції ком.-кооператорів підкреслює, що в сучасних умовах особливого значіння набирає організаційна й виховнича діяльність кооперації, бо

„надія на матеріальні вигоди приваблює до кооперативних організацій навіть таких робітників, які ще не усвідомились потреби боротися в лавах політичних партій та професійних спілок. В цих умовах й особливо при тісному контакті професійних й кооперативних організацій, кооперативи є корисною школою класової єдності. Особливо велику користь цією стороною кооперація може дати, організуючи в своїх лавах дружин робітників, які не належать до професійних організацій через те, що не працюють по фабриках та заводах. Тому робота серед найвідсталіших мас робітників та жіноцтва є одним з найважливіших завдань кооперації“.

Перша міжнародня селянська конференція, що відбулася в жовтні 1923 р., так само обговорювала питання про участь в сільській кооперації селянки. Селянка, казала конференція, повинна брати активну участь в кооперації, — а на Заході, де кооперація ще не вийшла з-під впливу поміщиків й попів, — і в боротьбі за завойовання кооперації та її керівничих органів.

Дбаючи про єдність і міць пролетаріату та його бойових організацій, комуністи-кооператори визнають потребу переводити широку роботу серед жіноцтва, але в той-же час рішуче протестують проти виділу жіноцтва в окремі спеціальні організації, вимагаючи, щоб жіноцтво увиходило на рівних правах в загальні-пролетарські організації.

VIII. РОБІТНИЧЕ ПИТАННЯ В КООПЕРАЦІЇ Й КООПЕРАЦІЯ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ РУХ

Як ми вже бачили з попередніх розділів, метою ініціаторів міжнароднього кооперативного альянсу було розв'язання соціального питання, примирення інтересів праці й капіталу. Але розв'язання це провадилось без однієї сторони — не було репрезентовано робітника, що за його виступали різні, так-би мовити, „адвокати“ — проводирі христ.-соціалістів, філантропи і т. и. Зате другу сторону було репрезентовано як найкраще. Історик альянсу Г. Мюллер завжди зазначає, що серед учасників конгресу було чимало відомих великих осіб — графів, герцогів, єпископів, міністрів, фабрикантів то-що¹⁾. Міністри й графи відкривали конгреси, говорили промови, годували делегатів смачними обідами й т. ин. Який мали характер ці конгреси альянсу — про це свідчить такий відзив самого Мюллера — на конгресах

„виступали всякі охочі до балачок люди, захоплені ідеєю світового удосконалення, люди, яким важливіше було скерувати увагу зібрання на власні вигадки, а ніж допомогти кооперативній справі“²⁾.

Суперечності між працею й капіталом розв'язувалось з поглядом капіталу, який ішов на деякі поступки, що їх одвертіші делегати характеризували, як спробу обдурити нарешті робітника. За таку спробу була ідея коопартнер-шипа (участи робітників в прибутках підприємства), що з таким ефектом нарешті провалилась на Паризькому (1900 р.) конгресі. На конгресі англ. кооперації в Дьюсбурі у 1888 році сторонці коопартнер-шипа — Холіок, Вансітарт-Ніль й інші внесли резолюцію, в якій першим пунктом було:

„Розвиток кооперативного виробництва вимагає встановлення єдності між робітником, капіталістом й споживачем на справедливих підставах“.

¹⁾ Наприклад: „Роботу його (III конгресу в 1897 р.) знов таки відкрив відомий державний діяч, тодішній голандський міністр-президент Пірсон і в списку учасників значилось багато громких й славних „імен“. Г. Мюллер — „Межд. кооп. движение“, стор. 70.

²⁾ Ibid., 72.

З цією метою Ніль й його товариші вимагали, щоб Товариство Гуртових Закупів, що приступило, під впливом обставин економічного характеру, до відкриття власних підприємств, відмовилося од них, передавши їх робітникам й користуючись далі роботою продукційних товариств. На попередньому конгресі Холіок з запалом казав, що від розмов про те, що робить Товариство Гуртових Закупів „кооператору доводиться схилити голову з почуттям сорому й зневаги!“

Нічого з цих планів й балачок не вийшло. Життя йшло своїм шляхом. В умовах капіталістичного ладу продукційній кооперації ще важче було боротись за своє існування, аніж споживній чи якійсь иншій. Опанування продукцією, що мусіло було завершити кооперативне будівництво, пішло шляхом утворення власних підприємств споживчими й иншими кооперативами. На цих підприємствах робітники так само одержували заробітню платню як й на підприємствах, що належали приватним особам. Питання про втручання в сутички між працею й капіталом нарешті вилилося в питання про зразкове становище робітників на кооперативних підприємствах, порівнюючи з приватними, капіталістичними підприємствами. Цей бік справи, між иншим, відзначає й відома резолюція Копенгагенського Соціалістичного Конгресу, кажучи, що соціалісти повинні боротися в кооперації за те, щоб

„заробітню платню й умови праці в кооперативах визначувано спільно і в згоді з професійними спілками й умови праці були в них зразковими й щоб при закупці краму бралось на увагу умови праці робітників відповідного підприємства“.

Останній пункт прагнув утворити вплив кооперації на стан робітників в тих підприємствах, в яких кооперація провадила закупки.

Але чи були наслідки з цього?

Звичайно, як - би кооперація являла собою велику соціально - економічну силу, вона могла - би впливати на височінь зарплатні й умови праці в промисловості взагалі. Але для цього не було умов. Не кажучи вже про те, що, не вважаючи на значний зріст кооперації, вона далеко не охоплює більшості населення ані в одній країні, — й участь її в загальному господарчому житті будь - якої країни надто незначна. Ось що каже тов. Варьяш з приводу цього в своїй книзі „По кооперативній Європі“:

„В Бельгії тепер кооперовано лише $\frac{1}{5}$ частину населення; але й при цьому тільки $\frac{1}{5}$, в кращому разі $\frac{1}{4}$ свого заробітка член витрачає в кооперативі, а решта $\frac{3}{4}$ або $\frac{4}{5}$ йдуть у кишеню приватного крамаря; із загальної кількості крамниць в Бельгії на долю кооперації припадає лише 0,20%, решта 99,80% належить приватному капіталу. З виробництвом справа стоїть не краще, аніж з розподілом: зо всієї кількості бельгійських фабрик та заводів тільки 0,40% належить кооперації, а решта 99,60% так само належать фабрикантам. В Данії кооперативний рух надзвичайно розвинуту (якщо взагалі данський рух можна назвати кооперативним) і більш за $\frac{1}{3}$ населення Данії кооперовано. Данська кооперація, як складова частина сільського господарства й промислового скотарства, має в своїх руках по - над 80% продукції вершкового масла, м'яса, яєць й т. и. По суті данський кооперативний рух є ніщо инше, як селянські трести, що працюють під вивіскою кооперативних організацій. На чолі цих трестів стоять поміщики й куркулі, що мають за єдину мету, користуючись своїм монопольним становищем в виробництві споживних продуктів, захищати інтереси селян - продуцентів, експлуатуючи при цьому широкі маси споживачів“¹⁾.

¹⁾ Названа книжка, стор. 162.

І коли ми подивимось, як кооперація, якщо нею керує буржуазія, розв'язує це найважливіше питання практично, — ми побачимо, що тут здебільшого тільки гарні слова, а справді справа стоїть так само гірко, як і в приватній промисловості.

Робітники текстильної фабрики в Генті одержують 20% прибутків, що складають незначну долю загальних прибутків. Фабрика належить Гентському кооперативу „Vomruit“ й приватним акціонерам, бо кооперативних капіталів не вистачило для її утримання. Робітники (приймаються лише члени с.-д. партії, комуністів не приймають) мають 8-денний відпуск на рік; платня за час відпуску не видається. Є Заводська Рада, що відає лише санітарію живлення. Взагалі умови праці на цій фабриці мало чим відрізняються від умов на цілком приватних фабриках¹⁾.

На Кромзальській сухарній фабриці Англійського Т-ва Гуртових Закупів (під Манчестером) робітницям заборонено виходити заміж під загрозою позбавлення праці²⁾.

„Ежегодник Кооп. Секции Коминтерна“³⁾ так характеризує стан робітничого питання в англійській кооперації:

„Як окремі кооперативи, так і Товариства Гуртових Закупів силою обставин мусили добиватись де-далі більших прибутків від продукції різних виробів на своїх власних фабриках та від торгівлі по власних крамницях. Прекрасні успіхи Товариств Гуртових Закупів в парині заготовки чаю на своїх власних кооперативних плантаціях в Цейлоні та Індії можливі були тільки через жорстоку експлоатацію тубільців, що працюють на цих плантаціях. В своїй боротьбі проти капіталізму кооперація була змушена вживати тих самих методів визискування, що й капіталізм. Не дивно тому, що з року на рік конфлікти з робітниками й службовцями та страйки останніх все частішали“.

1890 року кооперативні службовці заснували „Спілку Кооперативних Службовців“; 1911 року в ньому було 30 тис. членів, що розподілялися по 700 місцевих організаціях. Головна вимога Спілки полягала у встановленні мінімальних окладів платні по всій країні. Кооперативний З'їзд санкціонував її, але окремі кооперативи з цим не рахувалися. З'їзд Союзу, що відбувся в Бірмінгамі у 1911 році, обговорював важке положення кооперативних службовців. Кооперацію обвинувачували в експлоатації. Секретар Спілки Холсеурс заявив:

„Якщо керівники кооперативів в питанні про умови праці будуть додержуватись політики бездушного крамарства, — вони мусять бути готові до того, що службовці будуть боротися з ними, так, як робітники борються з капіталом. Що далі, то більше вся влада в галузі контролю й нагороди робітників в кооперативному рухові переходить виключно до рук органів керування кооперативними товариствами, які використовують свою владу проти інтересів службовців. Це штовхає службовців до страйків з метою добитись своїх прав. Раніш чи пізніше, справа дійде відвертої боротьби. І було-б доцільно викликати цей одвертий виступ вже тепер“⁴⁾.

З'їзд ухвалив оголосити страйк по всіх кооперативах, що протягом півроку не встановлять мінімуму заробітної платні. Відбулася ціла низка страйків.

¹⁾ Е. Варьяш, стор. 28 — 29.

²⁾ Е. Варьяш, стор. 72. Між иншим, тов. Варьяш одмічає, що в книгозбірні при фабриці, яка складається з 6—7 тисяч книжок, майже виключно бульварна література. Нема жадної книжки Маркса, Енгельса, Леніна.

³⁾ Вип. I, стор. 71.

⁴⁾ Ibid., стор. 72.

1913 року більш як два місяці тривав страйк на підприємствах Тов. Гурт. Закупів з приводу зниження тижневого заробітку на два пілінги (1 карб.). Страйкувало 7000 душ. Спілка коопер. службовців закликала всіх робітників, що були об'єднані в професійні організації, до повного бойкоту Т. Г. З. й пропонувала своїм членам не продавати краму Т. Г. З.

На кооп. з'їзді в Единбурзі (1913 р.) один з делегатів пропонував в майбутньому не вважати далі на профспілки й встановлювати заробітню платню відповідно комерційному станові справи, що приведе, мовляв, до поліпшення стану кооперації.

Нарешті, Нотінгемський З'їзд 1924 року ухвалив резолюцію, за якою всі зміни в умовах праці, що їх приймуть робітничі камери при міністерстві праці, автоматично переносяться на умови праці кооперативних робітників. Згода між підприємствами та профспілкою про зміну заробітної платні так само повинна викликати пропорціональні зміни зар. платні кооперативних робітників та службовців.

З'їзд робітничої кооперації Польщі (в червні 1924 р.) не погодився на організацію спілки службовців та робітників кооперативних організацій та скласти з нею колективну угоду, обов'язкову для всіх кооперативів.

На згаданому вище З'їзді 1924 р. німецької кооперації д. Канн пропонував зменшити ставки кооперативних робітників та службовців (шляхом перегляду тарифних угод), бо угоду було заключено в інших умовах, отже тепер ці ставки значно перевищують ставки по приватних підприємствах, що позбавляє кооперацію можливості успішно конкурувати з приватним капіталом. В той-же час З'їзд вимагає від уряду винятків для кооперації з декрету про заборону нічної праці.

На З'їзді в травні 1924 р. Швайцарської Спілки Споживчих Товариств Голова Контрольної Ради д. Ангст, маючи на увазі, що в економічному житті панує егоїзм, прийшов до висновку, що окремі особи й цілі народи повинні підкорити свої власні інтереси інтересам всієї людськості. В першу чергу, гадає д. Ангст, службовці кооперації повинні поставити на службу інтересам суспільства свою працездатність, свідомість обов'язків й почуття відповідальності.

„На жаль, дійсний стан річей надто не відповідає нашим бажанням. Організації службовців ставлять до кооперативів значно вище вимоги, аніж до приватної торгівлі. При цьому представники профспілок заявляють, що кооперація цікава для них остільки, оскільки вона платить вищу заробітню платню, аніж приватні підприємства“.

Д. Ангст вважає за найкраще для більшості службовців здільшину й кінчає промову тим, що пропонує кооперативним службовцям в першу чергу бути робітниками кооперації, а потім вже членами профспілок.

Базельському Конгресу МКС (1921 р.) д. Серві (бельгієць) пропонував резолюцію, в якій, з одного боку, конгрес підтверджує зразкові умови праці для службовців в кооперації, а з другого — ставить на увагу профспілкам, що „небезпечно ставити виключно кооперативам надмірні вимоги, виконання яких може знесилити кооперацію“.

в справі поліпшення економічного стану й перетворення усього громадського ладу". Конгрес викреслив слово „надмірні“, але визнав неможливість розв'язання конфліктів між двома народними рухами шляхом страйків.

Отже не дивно, що кооператори-комуністи звертають значну увагу й на цей бік справи. Реформістська кооперація збанкрутувала й тут. Вона не здатна виконати дуже скромні вимоги Копенгагенського Соц. З'їзду. Вона не тільки не згоджується з профспілками, вона провадить боротьбу з професійно-організованими робітниками.

Резолюція 1-ї конференції кооператорів-комуністів відзначає, що

„зразкові умови праці й існування робітників та службовців в устах старих провідників кооперації є нікчемна фраза. Комуністи повинні добиватися переведення цих вимог в життя“.

З точки погляду комуністичної партії кооперація повинна бути за підпорний пункт для боротьби з капіталом та за джерело підтримки робітничого руху. Комуністична партія прагне утворити єдиний фронт боротьби з капіталом. Це неможливо в умовах тої боротьби й зневаження, що ми спостерігаємо на Заході у відносинах кооперації й професійного руху.

І замість боротьби з профорганізаціями, кооперація, за зростом комуністичного впливу на неї, починає підтримувати робітництво в його визвольній боротьбі.

У 1912 році Т-во Гурт. Закупів видало 70 тис. фунтів стерлінгів страйкарям-гірнякам в Нортумберленді; в наступному році відкрило значний кредит страйкарям Ланкаширу. Підчас страйку робітників Дублінського порту (Ірландія) Англ. Т-во Гурт. Зак. надіслало 18 пароплавів з продуктами в кредит (під гарантію центру профруху). В 1920 р. Т-во Гурт. Зак. випустило облігації, що видавались страйкарям — залізничникам місцевими комітетами й потім оплачувались або приймалися за продукти споживчими товариствами. В 1919 р. Т. Г. З. відкрило страйкарям кредит на 806 тис. ф. ст. Але в 1920 р. Т-во одмовило позичити Спілці залізничників¹⁾. В Німеччині 1923 — 24 року приблизно в 50 випадках споживчі товариства практично допомагали пролетаріату збором грошей й розподілом харчів²⁾. Підчас великого страйку робітників в Людвігсгафені, кооперація видала тисячі марок, а таможні споживчі товариства, з доручення інших товариств, розподіляли хліб й інші продукти поміж робітниками, що їх було локавтовано. Деякі товариства допомагають МОДР'у й Міжробпому... Кооператив в Галлі організував кампанію допомоги родинам березілівських офір. Ми знаємо далі, яку роботу в цій справі проробило болгарське т-во „Освобождение“. Така політика комуністичної партії приводить до того, що й ті шари робітництва, що через свою класову несвідомість стояли осторонь професійної боротьби, — починають втягуватися в неї і зміцнюють лави борців.

2-га конференція ком.-кооп. підкреслює постанови Конгресів Комінтерну та Профінтерну про обов'язкову участь комуністів й членів

1) „Ежегодник К. С. Коминтерна“. Вып. I, стр. 82, 77

2) Доклад тов. Биттеля на 2-й конф. ком.-кооп. — „На коопер. фронте“. Стр. 81.

профспілок в кооперації й вимагає як найтіснішого зв'язку кооперативних і професійних організацій.

Інакше трохи ставиться до професійного руху реформістська кооперація в міжнародному масштабі. Почуваючи, що „остання“ світова війна зробила в судні капіталізму великий пролом, який нічим не залатати, — вона хапається за кожну соломинку. Така соломинка, що мусить її врятувати від загибелі, є Амстердамський жовтий інтернаціонал профспілок, з якими альянс склав було угоду про встановлення постійного зв'язку між альянсом і Амстердамом у всіх спільних питаннях (обмін делегатами на конгреси, спільні кампанії пропаганди, ради споживачів для догляду продукції та розподілу продуктів в інтересах споживача, спільний комітет для розгляду питань про умови праці та заробітної платні в кооперації, справ війни й миру, роззброєння, свободи торгівлі й т. и.).

З цього, можна сказати, нічого не вийшло. На Гентському конгресі, що повинен був затвердити проекта цієї угоди, комуністи внесли пропозицію про встановлення такого-ж зв'язку і з Профінтерном. Це остільки злякало реформістів, що внесено було пропозицію відмовитись і от згоди з Амстердамом. В ЦК альянсу було внесено навіть пропозицію про виключення зі статуту альянсу п. „ф“ до § 4 про зв'язок альянсу з іншими міжнародними організаціями, на підставі якого й було зпроєктовано угоду з Амстердамом.

Питання було перенесено на Конгрес, який розв'язав цю справу, відклавши розрішення питання й визнавши в певних випадках можливими спільні виступи з обома Інтернаціоналами Профспілок. (Кожне питання повинно бути спочатку розглянуто у виконкомі¹⁾).

ІХ. С.-Г. КООПЕРАЦІЯ

На Будапештському Конгресі альянсу (1924 р.) від альянсу одійшли німецькі й австрійські кредитові спілки. За підставу для виходу було визнання кооперативного руху, як протикопіталістичного, соціального перетворюючого руху. Представники цих союзів не могли погодитись з тим, що кооперація може заступити приватну торгівлю цілком. Вони підтримували середнього й дрібного підприємця, який на їх думку, не експлуатує суспільства.

Обговоривши справу про державну допомогу кооперації, відмовились від вступу до альянсу спілки с.-г. кооперації: Конгрес визнав, що державна допомога неприпустима для кооперації, з чим не могли погодитись проводирі австрійської й німецької с.-г. кооперації²⁾. Спроба ліквідувати конфлікт (на Глазговському Конгресі 1913 р.) не дала жадних наслідків.

¹⁾ Мотив відкладення: щоби уникнути всіх ускладнень, що можуть виникнути з огляду на сучасний склад альянсу й повести до порушення його неутралітету (див. Л. Хинчук — „Межд. коопер. движение“ в журналі „Красная Новь“, № 1, за 1925 р. Ст. 266).

²⁾ Пізніше зі складу альянсу вийшли й німецькі промислові кооперативи й альянс став об'єднанням майже виключно споживчої кооперації.

1906 року в Люцерні (Швейцарія) відбулись організаційні збори Міжнародної Спілки с. г., до складу якої належали до 40 тисяч кооперативів Німеччини, Австро-Угорщини, Італії, Голандії, Данії, Фінляндії, Сербії й Болгарії.

Нова спілка обмежилась статистичною й науковою роботою, а також виміном відомостей і досвіду, щоб захистити с.-г. кооперацію проти наступу капіталу. Спілка влаштувала три конгреси, імперіялістична війна припинила її діяльність.

На чолі спілки стояли представники значних землевласників (поміщиків), що, власне, використовували кооперацію в своїх власних інтересах, провадячи ту саму політику боротьби з революційними настроями й утворюючи з широких шарів організованого в кооперації селянства консервативну політичну силу.

На Гентському Конгресі відомий Альбер Тома зробив доповідь про взаємини різних ґатунків кооперації. На базі дрібно буржуазної теорії кооперації, що прагне не до прибутків, а до можливо повного задоволення потреб своїх членів. А. Тома нарешті встановив, що треба вивчати це питання. Це питання набирає тим більшої ваги, що організація сільського господарства, на думку А. Тома, в майбутньому не можлива инакше, як при величезній перевазі дрібно-селянського землеволодіння. С.-г. кооперація сприяє розвитку техніки в захисту інтересів дрібного землеволодіння. В цій галузі й можливо встановити зв'язок між споживчою й с.-г. кооперацією. Міжн. Бюро Праці й Міжн. С.-г. Інститут в Римі утворили колегію для вивчення питання, в який спосіб можна як найкраще встановити безпосередній зв'язок між сільським продуцентом й міськими споживчими товариствами.

Конгрес ухвалив з приводу цього доповіді дуже глибокодумну резолюцію, в якій висловив побажання „щоб усі організації, увійшовши до складу МКС, простудіювали це питання про розвиток взаємин між кооперативними організаціями різних ґатунків“, бо „Конгрес вбачає в розвитку цих взаємин передумову для раціональної організації національного й міжнародного господарства на основі не капіталістичної наживи, але задоволення попиту споживача. Тому Конгрес висловлює побажання, щоби між споживчою та с.-г. кооперацією було встановлено безпосередній органічний зв'язок, що допоможе встановленню такого зв'язку між промисловими та с.-г. країнами на базі взаємного поважання умов праці й життя по цих країнах“.

Ми навмисно привели такий великий витяг з резолюції Конгресу, щоби читач наочно міг побачити усю безнадійність і безплідність спроб Конгресу розв'язати будь-яке більш-менш серйозне питання. Та й справді, що можна зробити, як не вивчати без кінця, коли не маєш твердої бази в формі досить ясного й рельєфного розуміння стану суспільства, що роздирається на частини жорстокою класовою боротьбою.

Комуністична партія з свого боку так само звернула увагу на селянство, прагнучи втягти його в боротьбу з капіталом, що визискує й значні верстви селянства.

1923 року, після червневого пленуму, Комінтерн випустив гасло „робітничо-селянського уряду“, що визначає не тільки втягування селянства в боротьбу, але й участь його в органах влади, що будуть утворені після поразки буржуазії.

В жовтні того самого року відбулася перша міжнародня селянська конференція.

Серед різних доповідей, конференція заслухала й дві про с.-г. кооперацію: в капіталістичних країнах (т. Біттель) й в Радянській Росії (т. Лебедев)¹⁾.

Вихідні точки, встановлені конференцією, — це спільна зацікавленість селянства й робітництва, як скасувати панування капіталістів і поміщиків. Але тільки поруч з робітництвом селяни зможуть визволитися від поміщицького й капіталістичного визиску.

С.-г. кооперація повинна стати знаряддям боротьби в руках трудящого селянства. Досягнути цієї мети селянство зможе так само тільки при умові співництва, поєднання з пролетаріатом. Завдання свідомого селянства — повести боротьбу проти сучасних керівників с.-г. кооперації, вирвати її з їх рук й перетворити їх на справжні селянські трудові об'єднання. Резолюція конференції намічає шляхи для цього.

2-га конференція ком.-кооп. встановлює неодмінність тісного зв'язку з Міжн. Сел. Радою (що була заснована на 1-й міжнар. сел. конференції) так в центрі, як і в усій роботі.

„Ми, казав на конференції тов. Мещеряков, повинні мати спільну програму роботи. Ось те завдання, що виникає перед нас. В цій царині ми повинні перевести зближення між селянською кооперацією й міською робітничою кооперацією, повинні встановити між ними прямі, безпосередні зносини“.

Постійні ділові й безпосередні зносини утворюють той ґрунт довіря, що на йому пролетаріат, коли він візьме владу в свої руки й зуміє стати за керівника усіх ґатунків кооперації, утворити такі відносини, що усунуть боротьбу між ними й утворять атмосферу співробітництва. Це питання — про близький зв'язок пролетаріату з селянством й спільну роботу в кооперації — є основне питання, що стоїть тепер перед комуністом-кооператором.

Підтверджуючи резолюцію 1-ї міжн. селянської конференції, 2-га конференція ком.-кооп. підкреслила всю вагу спілки пролетаріату з селянством.

Ми бачимо тут, як і по інших питаннях, величезну різницю між трактовкою питання та підходом до його комуністичної партії, з одного боку, й угодовців-соціалістів, що ще міцно тримають в своїх руках зах.-європейську кооперацію, — з другого.

Підход перших завжди ясний й твердий через те, що він базується на основі справжніх інтересів тих груп населення, що до них підходить партія, на основі обліку реальних сил.

Добродії з альянсу, так само як і з II Інтернаціоналу й Амстердаму — весь час хитаються, дбаючи й капітал набути й вінець зберегти.

Врешті, маємо тільки одно — зрадництво інтересів тих клас, що вони їх репрезентують і туманні міркування про туманні загально-людські цінності, що так влучно пристосовані до послуг буржуазії.

¹⁾ „Первая международная крестьянская конференция“. (Москва, 10—16 октябрю 1923 г.) Речи, тезисы, воззвания. НД, 1924, стр. 181.

Х. МІЖНАРОДНЄ ТОВАРИСТВО ГУРТОВИХ ЗАКУПІВ

Справа про встановлення міжнародних торговельних зносин між кооперацією різних країн було поставлено досить давно. Вже на Конгресі британської кооперації в Дьусбері (1888 р.) кооператор Воган Неш зробив доповідь на цю тему. Доповідач прийшов до висновку, що міжнародний торговельний вимін можливий, оскільки вдається утворити по окремих країнах досить міцні національні союзи, що візьмуть на себе організацію експорту. Доклад Неша було доручено перекласти французькою, німецькою й італійською мовою й розіслати між континентальними кооператорами.

Перший конгрес альянсу (1895 р.) так само обговорював це питання. Один з фундаторів альянсу (Грінінг) так уявляв собі цю справу:

„Самий МКС на мій погляд не повинен провадити торговельні справи, але одним із завдань міжнародних комітетів повинно бути утворення відповідних торговельних агентур, що зв'язували-б теперішні кооперативи з організаціями інших країн. Музей зразків, ділова контора і перш за все — діяльний агент, перейнятий справжнім кооперативним духом, — ось що треба для цього, й ще дещо“.

Доповідачем у цій справі на конгресі був Г. Вольф, відомий діяч кредитової кооперації. Він посвідчив, що у Франції, Італії, Швейцарії є бажання зав'язати безпосередні торговельні зносини з кооперацією інших країн, усуваючи приватних посередників. Конгрес з пропозиції Вольфа обрав комісію з представників шости країн.

Паризький конгрес 1896 року з'ясував, що встановлення міжнародного торговельного виміну має за мету відкрити для промислових й с.-г. продукційних кооперативів ринок споживчих товариств. Балачки, як зазначає Г. Мюллер, не наблизили розв'язання цього питання. Конгрес утворив спеціальну комісію, що мусіла була вивчити це питання.

Дельфтський конгрес 1897 р. з'ясував всю безуспішність й нездатність МКС зробити щось реальне в налагодженні міжнародної торгівлі. Французи вимагали утворення в Парижі міжнародної кооперативної біржі, де-б виставлялося зразки продукції с.-г. й промислових кооперативів. Не вважаючи на те, що французи погоджувались утримувати цю біржу перший рік на свої кошти, Конгрес тільки вітав цю пропозицію, але не погодився на утворення її.

Далі, замість того, щоби вживати практичних заходів до здійснення поставленого питання, альянс тільки вивчав справу й нарешті констатував, що закордонні обороти кооперації дуже незначні і що, нарешті, уся справа має більш ідеальне, аніж практичне комерційне значіння.

Це відповідає, звичайно, тому значінню, що його має кооперація в загальній господарчій системі капіталістичних країн, але ні в якій мірі не суперечить можливості утворити орган, що керував-би міжнародною кооперативною торгівлею, вносив-би до неї потрібні корективи. Ми знаємо про торговельні зв'язки данської с.-г. кооперації з британською споживчою кооперацією, експортну роботу сибірських маслоробних артілей й т. ин., спробу Московського Народного Банку зав'язати зносини з англійською кооперацією, заснувавши свою філію.

в Лондоні та видаючи власний журнал, утворивши представництво української кооперації в Лондоні й Берліні й т. д.

Цю справу порушував й останній Гентський конгрес в доповіді А. Тома, який визначив ролі майбутнього міжнародного Т-ва Гуртових Закупів, як організації, що мусить налагодити експорт та імпорт для національних поєднань кооперації.

Здається, цікаво буде відзначити, що перша думка встановити торговельні зв'язки російської кооперації з закордонною, належить М. П. Баліну, що проектував утворити в Харкові „Крамницю виробів кооперативних товариств“ (адреса — Сумська вул., 29). Крамниця почала функціонувати в липні 1897 р. й пам'яткою про неї залишився преїскурант краму¹⁾. Потім ця справа перейшла до М. С. П. О., що обговорював її в пресі і коли-не-коли купував щось у закордонної кооперації. Отже, до останнього часу кооперація не спромоглася здійснити свої плани й балачки про міжнародну кооперативну торговлю. Весь час ми або чуємо балачки, перейняті самими благочестивими міркуваннями про потребу налагодити її, або бачимо приватні спроби окремих кооперативних організацій зав'язати комерційні зносини з закордонною кооперацією. Сюди треба застосувати представництво російської й української кооперації, що почали функціонувати (з перервами) з початку революції.

Комуністична партія порушила цю справу на конференції під час III Конгресу Комінтерну, коли було вирішено заснувати Міжнародне Кооперативне Бюро, завданням якого було встановлення крамовиміну й кредитових взаємовідносин кооперації в міжнародному масштабі. Ясно, що ця постанова не могла мати реальних наслідків. Конкретно заходи до встановлення крамовиміну полягали й почасти полягають у встановленні торговельних зносин зах.-європейської кооперації з радянською кооперацією.

Для кооператорів-комуністів Т-во Гуртових Закупів є не тільки комерційна справа, але й політична, бо утворення такого Т-ва и торговельних (через його) зносин утворять матеріальну базу,

„на ґрунті якої може виникнути певне пробудження й розвиток свідомості спільних інтересів робочих усіх країн, що належить до найвідсталіших шарів робітництва“²⁾.

ХІ. МІЖНАРОДНИЙ КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

Так само гірко стоїть справа й тут.

Гентський конгрес заслухав доповідь Г. Леві (Франція) „Про ролі кооперативних банків в справі розвитку кооперативного руху“. Докладчик, по-перше, з'ясовує потребу звільнити кооперацію від користування приватними банками, а, по-друге — з'ясовує потребу утворити кооперативні банки або підтримку банків, що вже є. Банки

¹⁾ А. В. Меркулов — „Русская кооперация и международное кооперативное движение“, додаток до книги Г. Мюллера „Межд. коопер. движение“, вид. Центросоюзу, 1920, стор. 131—184.

²⁾ Тов. Мещеряков на 2-й конференції ком.-кооп. („На кооперативном фронте“, стор. 112).

треба відокремити від кооперативних торговельних організацій, об'єднуючи роботу всіх ґатунків кооперації. Зараз на чергу ставиться питання про утворення міжнародного кооперативного банку. Проте, треба чекати, поки буде усунуто валютні ускладнення, але треба зараз-же заснувати центральний орган для підготовки організації такого банку та для інформації банків, що вже є.

Пропозиція не мала співчуття з боку німецьких кооператорів, що вважали за недоцільне утворювати центр, так для організації банку як і для інформації й питання було передано в спеціальну комісію.

Ще перед конгресом відбулась банківська конференція, яка так само жадних реальних наслідків не мала.

Ми згадували вище про Міжнародне Кооперативне Бюро, що було засновано підчас III Конгресу Комінтерну й завданням якого було встановити міжнародні зносини в царині торгівлі й кредиту. Банківська справа в кооперації багато уваги звертала на себе 1-ї конференції ком.-кооператорів, що дивились на них, як на засіб використовувати всі кошти робітничої класи для власних потреб, замість вкладати їх у капіталістичні банки й підтримувати, таким чином, капіталістичне визискування робітничої класи.

ХІІ. ЗАКІНЧЕННЯ

Огляд міжнародного кооперативного руху, що ми кінчаємо його, показує нам, якою безсилою була кооперація протягом десятків років через неправдиву політику керівників кооперації. Твори буржуазних кооператорів нагадують пекло, що його вимощено благими намірами. Але вони так само безплідні, як біблейське фігове дерево.

Їхня політика не тільки не правдива—вона надто штучна. І давно вже широкі кооперовані маси починають почувати, що вони йдуть якимсь дивним шляхом. Робітник, що страйкує на фабриці, захищаючи свої права людини й громадянина,—байдужим мусить стати до цієї боротьби, як тільки він стає за члена в кооперативі. Пробудження починається поволі: і тепер ми бачимо, як та недоладна будова політичного й професійного неутралітету, що її з таким азартом будували свідомі й несвідомі вороги робітничої класи,—ми бачимо, як вона тріщить по всіх рубцях. По окремих країнах теорію неутралітету або скасовано, або остільки дискредитовано, що до неї ніхто серйозно не ставиться. Її дотримуються тепер тільки тоді, коли кооперація виступає в міжнародньому масштабі. Але й тут вже їй нанесено значні удари. Правда останній Міжнародній Кооперативний Конгрес залишився при своїй думці, але комуністична група делегатів, що складалася переважно з представників Радянського Союзу й Чехо-Словаччини привабляла увагу багатьох членів Конгресу, віру яких у неутралітет кооперації вже похитано.

Сам ЦК альянсу, весь час базикаючи про неутралітет, втручається в політичні справи, маючи стосунки з Лігою Націй, втручаючись в Рурську справу, посилаючи делегації до Радянського Союзу або Грузії, висловлюючи догану Хортівському, Мусолінівському або Цанківському уряду за руйнування кооперативних організацій, закликаючи

кооперовані маси до боротьби з військовою небезпекою. Вже найзавзятіші сторонні теорії неутралітету, як англійські кооператори, визнають, що МКС і в майбутньому буде змушений висловлюватись і в загальних питаннях політики й підіймати свій голос іменем справедливості.

Але висловлюватись і підіймати голос іменем справедливості, здається, немає вже наївних — всі ми добре бачили результати такої політики. Вони рівні нулю. Широко кооперовані маси робітництва вже розуміють, що

„кооперація, яку утворено робітничою класою ціною великих зусиль і офір, — що ця кооперація не може не стати на їхній бік в момент прикрої боротьби“¹⁾ — об'єктивні умови, як сказано в резолюції, що її внесла на конгрес радянська делегація, сучасного кооперативного руху неминуче втягнуть кооперацію в різноманітні відносини з іншими організаціями робітничої класи“ —

отже вимога єдиного фронту (інакше кажучи одмовлення від неутралітету, який на ділі визначає однобічну солідарність з певними політичними та професійними організаціями) — це вимога самого життя. Перемога його — перемога пролетаріату в боротьбі з капіталом — забезпечена, це — питання лише часу.

Наприкінці наводимо відозву альянсу з приводу міжнародного дня кооперації в цьому році.

До кооператорів усього світу.

Третє святкування Міжнародного Дня Кооперації обіцяє затьмити два попередні своїми розмірами, різноманітністю, ентузіазмом та духом міжнародного братерства.

Четверте липня, що на його припадає в цьому році День Кооперації, нагадує нам про незалежність та свободу Сполучених Штатів Америки; Міжнародна Кооперативна Спілка є зародок (the embryo) Всесвітніх Сполучених Штатів (of the United States Universal). Міжнародний День Кооперації на цей раз є символ та зародок тих найвищих властивостей людства, що тільки вони можуть поєднати людськість в її мирному розвитку до кращого соціального ладу, до здійснення Кооперативної Республіки.

Кооперативний рух в сучасний момент поєднує біля 50 мільйонів членів і по всіх країнах постійно збільшується його значіння та вплив. 31 країна приєдналась до Міжнародного Кооперативного Союзу з метою утворити Кооперативну Республіку. Вони прагнуть досягти цієї мети шляхом регулярних взаємних відносин — соціальних, економічних, інтелектуальних і моральних. Вони геть скасовують перешкоди, що виникли через різниці в колірї, расі й вірі. Вони працюють спільно, в інтернаціональному масштабі, на платформі політичного та релігійного неутралітету, збираючи одночасно цілковито національну автономію та незалежність як цими, як і іншими сторонами.

„Один за всіх і всі за одного“ — ось лозунг, що запалює й змушує їх йти за простою формулою „Рочдельських піонерів“, які 1844 року заснували перше кооперативне товариство на ґрунті цього принципу. Цей принцип, що є за визнану всіма підвалину вільної демократії, полягає в контролі, яку переводять самі члени, що нехтуючи власними матеріяльними інтересами, не дбають про великі доходи, але розділяють між собою незначні прибутки від своїх операцій відповідно внескам кожного.

Шляхом національних святкувань та демонстрацій кооператори усіх країн сподіваються 4 липня посіяти зерна цих принципів.

В Міжнародний День Кооперації цього року буде вперше майорити міжнародний кооперативний прапор, що являє собою веселку — загальну емблему об'єднання.

¹⁾ Промова тов. Кісіна на конгресі в Генті з приводу неутралітету кооперації. (Див. „Ежегодник К. С.“, вип. II - й, стор. 83 — 86).

Кооператори усього світу, підійміть ваші прапори!

Хай краса барвистої гамми небесної ознаки (sign) буде для всього світу віщунням того, що принципи й практика кооперації завжди охоронятимуть людність від хаосу цивілізації.

Від імени МКС Голова Гедхарт.

Ген. Секр. Г. Мелій.

Коментарії не потрібні. Зазначаємо тільки, що ЦК альянсу поставив під своєю недоладною відозвою й підписи радянських делегатів, що в деяких колах може викликати вражіння, що комуністи — члени ЦК альянсу одмовились од свого класового погляду й повірили, що кооперація, одна, власними силами, нехтуючи бойовими організаціями, через які пролетаріят провадить боротьбу з визиском людини капіталом, знищить хаос буржуазно-капіталістичної цивілізації й утворить нове життя, на підвалинах справжніх волі й братерства.

Чи треба спростовувати ці казки для дітей наймолодшого віку? Гадаємо, що ні. Вся історія надто вже наочно свідчить, що знищити економічне визискування мирними засобами не можна. Людність не знає таких засобів. Шлях до цього тільки рішуча, безкомпромісна боротьба. Червоному кашкетові не по дорозі з чорною сорочкою й з тими, хто підтримує її з будь-яких причин. Саме життя на кожному кроці відкриває очі найуміркованішим елементам кооперованих мільйонів мас, що угодицтво та страусова політика не виведуть її з того закутка, до якого завели її суперечності капіталістичного ладу. Революційні пролетарі повинні взяти кооперативну справу до своїх рук й зробити з неї міцний засіб в своїй революційній боротьбі, позбавивши її змоги боронити інтереси капіталу. Завдання комуністів-кооператорів — вивести ці маси кооператорів на шлях революції. Ми бачимо, що поволі це настає. І недалекий той час, коли солодкі й красномовні балачки кооператорів-угодовців буде „припинено“ і кооперація займе належну й природну позицію, над якою розвиватиметься червоний прапор з закликком — „пролетарі всіх країн, єднайтеся“.